

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

גיוס תלמידי ישיבות לצה"ל
וחוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם
("חוק טל")

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

י' באדר תשס"ז

כתיבה: נעמי מי-עמי, חוקרת

28 בפברואר 2007

אישור: ד"ר שירלי אברמי, מנהלת מרכז המחקר והמידע

תוכן העניינים

1. תמצית
2. נתונים
3. מסלולים לגיוס דתיים וחרדים לצה"ל
4. נימוקי החרדים בזכות הסדר "תורתו אומנותו"
5. הסדר דחיית השירות לתלמיד ישיבות ש"תורתם אומנותם" – סקירה היסטורית
6. ועדת המשנה של ועדת החוץ והביטחון בנושא: בחינה מחודשת של הפטור מגיוס של בחורי ישיבות" (ועדת הכהן)
7. הוועדה לבחינת הנהלים, אמות המידה ודרכי הפיקוח על הסדר דחיית גיוסם של תלמידי ישיבה ש"תורתם אומנותם" (ועדת ישראלי)
8. בג"צ 3267/97 רובינשטיין נגד שר הביטחון
9. הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות (ועדת טל)
10. הוועדה המיוחדת להצעת חוק שירות ביטחון (דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם) (הוראת שעה), התש"ס-2000
11. חוק טל
12. הקשיים ביישום של חוק טל
13. העתירות לבג"צ נגד חוק טל
14. הוועדה לתכנון שירות לאומי אזרחי בישראל (ועדת עברי)
15. רשימת המקורות

1. תמצית

ב-1 באוגוסט 2007 יפקעו חמש השנים שנקבעו כ"תקופת ניסיון" לחוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002 (להלן: חוק טל). עד מועד זה הכנסת תידרש להחליט אם להאריך את תוקף החוק או לבטלו.¹

חוק טל עיגן לראשונה בחקיקה ראשית את הסדר דחיית השירות של תלמידי הישיבות. הסדר זה עומד במרכזה של מחלוקת קשה בין הציבור החרדי והציבור החילוני במדינת ישראל מאז הקמתה.

את הסדר דחיית השירות הנהיג לראשונה ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן גוריון כבר במהלך מלחמת השחרור, לבקשת ראשי הישיבות. הכוונה היתה שבחורי הישיבות יעברו אימונים כדי שיוכלו להשתתף בהגנה מקומית, אך הדבר לא בוצע מעולם. כשהסכים בן גוריון להסדר דחיית השירות היה מדובר על 400 בחורי ישיבות בכל הגילאים.²

הסדר דחיית השירות לתלמידי ישיבות "שתורתם אומנותם" נמשך עד היום.

עד 1 בפברואר 2003, המועד בו נכנס לתוקף חוק טל, בוצע הסדר דחיית השירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם על פי חוק שירות ביטחון [נוסח משולב] התשמ"ו-1986 שקבע, כי בסמכות שר הביטחון לדחות בצו את מועד ההתייצבות של מועמד לשירות בצבא משורת טעמים, כולל "טעמים אחרים".³

כיום מתבסס הסדר דחיית השירות על חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם התשס"ב-2002 (חוק טל).

לדחיית השירות זכאים מי שמוגדרים כבחורי ישיבות ש"תורתם אומנותם"⁴, כלומר, הם לומדים בישיבה באופן סדיר, ואינם עוסקים בכל עיסוק נוסף על לימודיהם בישיבה.⁵

על פי חוק טל על מקבלי דחיית השירות בהסדר להתייצב בלשכת הגיוס פעם בשנה ולחדש את דחיית השירות לשנה נוספת, בכפוף להצהרה של התלמיד ואישור בכתב של מנהל הישיבה. כעבור ארבע שנים לפחות של דחיית שירות, בגיל 22-23 בערך, הם יכולים להפסיק את לימודיהם בישיבה לשנה אחת

¹ החוק עבר בכנסת בקריאה שלישית ב-23 ביולי 2002 ופורסם ברשומות ב-1 באוגוסט 2002. החוק נחקק כ"הוראת שעה" ותוקפו חמש שנים מיום פרסומו ברשומות.

² דוח ועדת טל ומקורות נוספים.

³ ראה נוסח חוק שירות ביטחון התשמ"ו-1986. בשנת 1959 נחקק חוק שירות ביטחון התשי"ט-1959 שעבר במשך השנים שינויים ותוספות והוא המקור לחוק שירות ביטחון התשמ"ו-1986.

⁴ "תורתם אומנותם" הוא כינוי התקנה שעל פיה תלמיד ישיבה המצהיר כי תורתו היא אומנותו מקבל דחיית שירות לשם לימודיו. בתצהיר שתלמיד הישיבה חותם עליו, טופס 7302, נאמר: "הריני מצהיר בזאת כי תורתי אומנותי וכי אינני עובד או עוסק בעבודה או בעיסוק כלשהם, בין בתמורה ובין שלא בתמורה". דרורי זאב. בין אמונה לצבא, מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2005, ע' 10.

⁵ "עיסוק" מוגדר כ"כל עבודה שמקובל לקבל בעבודה שכר, בין שהיא נעשית בשכר ובין שנעשית שלא בשכר, הכשרה מקצועית וכן כל עיסוק אחר שקבע השר" (שר הביטחון). מקור: חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002.

(”שנת הכרעה”) מבלי שיגויסו. בתום שנה זו הם יבחרו בהמשך דרכם: לחזור לישיבה, להתגייס לצבא או להשתלב בשירות האזרחי.⁶

מטרתו העיקרית של חוק טל היתה לגרום לעלייה במספר הצעירים החרדים המתגייסים לצה”ל או לשירות אזרחי ובכך לאפשר להם להשתלב בחברה הישראלית.⁷ הכוונה היתה שכתוצאה מכך הם יוכלו גם להשתלב בשוק העבודה ולצאת ממעגל העוני בו נמצא חלק גדול מאוכלוסיית תלמידי הישיבות ומשפחותיהם. גם המשק הישראלי ייצא נשכר מהגדלת שיעור ההשתתפות של אוכלוסייה זו בשוק העבודה.⁸

בסוף שנת 2006 נמצאו כ-49,000 תלמידי ישיבות ש”תורתם אומנותם” בהסדר דחיית השירות. עד סוף שנת 2006 יצאו 2150 תלמידי ישיבות לשנת הכרעה. מתוך 1500 תלמידים שסיימו את שנת הכרעה, 150 התגייסו לשירות צבאי, 280 המתינו לשיבוץ בשירות האזרחי, 475 חזרו לישיבה ו-300 קיבלו פטור מלא.⁹ ב-18 בפברואר 2007 החליטה הממשלה להאריך את חוק טל לתקופה נוספת של חמש שנים.¹⁰ ההחלטה טעונה אישור במליאת הכנסת.

המסמך יציג את הניסיונות השונים שנעשו בכ-59 שנות קיומה של המדינה להסדרת נושא גיוס בחורי הישיבות ואת פסיקות בג”צ בעתירות שהוגשו במשך השנים נגד הסדר ”תורתנו אומנותנו”. המסמך יתאר את תהליך חקיקת חוק טל והחידושים שהיו בו לעומת ההסדר שהיה קיים לפניו. כמו כן יתאר המסמך את הקשיים ביישומו של חוק טל ופסיקות בג”צ בעתירות שהוגשו נגדו.

⁶ תלמיד ישיבה עד גיל 25 וללא ילדים ששירותו נדחה לפי חוק טל יחויב במשך שירות של 16 חודשי שירות חובה. מעל גיל 26 או אב לילדים יופנה לשירות האזרחי. מקור: מכתב מלשכת הרמטכ”ל, מזכירות הפיקוד העליון, 13 בדצמבר 2006.

⁷ נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק הזכיר מטרה זו בכמה מפסיקותיו: בפסק הדין בבג”צ 910/86 רסלר נגד שר הביטחון, (פ”ד מב(2) 441, בפסק הדין בבג”צ 3267/97 רובינשטיין נגד שר הביטחון (פ”ד נב(1) 481, וכן בפסק הדין בבג”צ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון בישראל נגד הכנסת, שר הביטחון והיועץ המשפטי לממשלה (פסק דין זה איחד 4 עתירות לביטול חוק טל).

⁸ גביון רות. באין חזון יפרע עם: מטרות על לישראל ונגזרותיה, 2006.

⁹ דובר צה”ל, www.haaretz.co.il/hasite/pages/arch/ArchArticle.jhtml כניסה בתאריך 28.2.2007.

¹⁰ החלטת ממשלה 1215 מיום 18 בפברואר 2007.

2. נתונים¹¹

שנה	מס' תלמידי הישיבות במעמד "תורתו" אומנותו"
1948	400
1953	1,240
1968	4,700
1977	8,260
1985	16,000
1994	24,100
1999	30,174
2000	31,950
2001	34,295
2002	36,887
2003	38,211
2004	39,995
2005	41,197
2006 (דצמבר)	44,854

¹¹ מקור הנתונים: עד 1998: דוחות ועדת הכהן, ועדת ישראל וועדת טל. וכן: אילן שחר, **חרדים בע"מ: התקציבים, ההשתמטות ורמיסת החוק**. ירושלים, כתר, 2001. מ-1999 ואילך: הנתונים נמסרו במכתב מלשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב למרכז המחקר והמידע של הכנסת, 27 בדצמבר 2006.

למספר המעודכן שנמסר מצה"ל לגבי דצמבר 2006, יש להוסיף 4,000 תלמידי ישיבות במעמד דחיית ההתייצבות הראשונית¹². סה"כ נכון לסוף 2006 נמצאים בהסדר דחיית השירות כ-49,000 תלמידי ישיבות.

מינהל הגיוס מסר בפעם הראשונה נתונים מספריים על שיעור המצטרפים למעמד "תורתו אומנותו" לאחת הוועדות הראשונות שהוקמו בעניין הסדר דחיית השירות - ועדת הכהן.

הנתונים שקבלה ועדת הכהן ממינהל הגיוס התייחסו לשנים 1974-1986. מינהל הגיוס הוסיף בהערה לדוח שנמסר לוועדה, שלא ניתן היה לאתר נתונים מוקדמים יותר, אך על-פי הערכותיו, הנתונים בשנות ה-60 וה-70 המוקדמות היו יציבים ודומים לאלה של שנת 1974 (2.4%).

מן הנתונים שנמסרו לוועדת הכהן עולה כי:

עד שנת 1977 מספר תלמידי הישיבות שנמצאים בהסדר דחיית הגיוס גדל מידי שנה בצורה מתונה (מאות מעטות) ואחוז תלמידי הישיבה שהצטרפו להסדר מסה"כ שנתון הלידה היה כ-2% עד 2.5%.

בשנים הבאות עלה מספרם של תלמידי הישיבות שקיבלו דחיית שירות על פי הסדר "תורתם אומנותם". אחוז התלמידים שהצטרפו להסדר מסה"כ שנתון הלידה עלה מ-3.1% בשנת 1977 ל-5.3% בשנת 1986.¹³

ב-1993 היה אחוז תלמידי הישיבות ששירותם נדחה על פי הסדר "תורתם אומנותם" מתוך כלל השנתון 5.8%. ב-1997 הגיע אחוז התלמידים שבהסדר ל-8%. ב-1999 היה אחוז תלמידי ישיבות בהסדר דחיית השירות בכלל השנתון 9.2%. תחזית הצבא שנמסרה לוועדת טל היתה כי בשנת 2005 יגיע אחוז תלמידי הישיבות שבהסדר דחיית השירות ל-13.4% ובשנת 2010 יגיע אחוז התלמידים שבהסדר ל-14.9% מכלל השנתון.¹⁴

נכון לסוף שנת 2005 עלה אחוז מקבלי דחיית שירות מכלל השנתון ל-10%¹⁵, פחות מתחזית הצבא שנמסרה בשעתו לוועדת טל.

3. מסלולים לגיוס דתיים וחרדים לצה"ל

במדינת ישראל, בפני כל צעיר בעל רקע תורני המגיע לגיל גיוס לצבא, עומדות כמה אפשרויות, ואלה העיקריות שבהן:

1. להצטרף להסדר דחיית השירות של בחורי ישיבות ש"תורתם אומנותם"; לחדש כל שנה את דחיית השירות עד שיגיע לגיל שבו יקבל פטור מוחלט מהשירות בצה"ל.

¹² על-פי הערה במכתב שהתקבל במרכז המחקר והמידע של הכנסת מלשכת ראש המטה הכללי ב-27 בדצמבר 2006.

¹³ דוח ועדת הכהן.

¹⁴ דוח ועדת טל.

¹⁵ בג"צ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון בישראל נגד הכנסת, שר הביטחון והיועץ המשפטי לממשלה ואח' תק-על 2006 (2) 1559.

2. להצטרף ל**ישיבת הסדר** ולשהות בה כחמש שנים לפחות, במסגרת תוכנית אשר תשלב לימודים תורניים עם שירות צבאי. במקרה זה הוא ילמד בהיקף מלא בהיותו בישיבה, אך ייעדר ממנה, גם בתנאי שלום, למשך כ-16 חודשים (ואם הוא קצין הוא ייעדר יותר), לשם אימון ופעילות מבצעית.

3. להצטרף למסלול ה"**שילוב**" **הקיים בישיבות ה"קיבוץ הדתי"**. במסלול זה, המסגרת הינה של 5 שנים, אך מתוכן שנתיים מיוחדות ללימוד ושלוש שנים לצבא.

4. להצטרף למסלול ה**נח"ל החרדי**.

על פי המלצות ועדת טל וחוק טל שנחקק בעקבות המלצות אלה נוספו החלופות הבאות:

5. להתגייס לצה"ל לשירות מלא או מקוצר בהתאם למצבו המשפחתי.

6. להצטרף למסלול האזרחי.¹⁶

מסלול ישיבות ההסדר¹⁷

ישיבות ההסדר הן אחת החלופות המאפשרות שילוב בין לימודים בישיבה ושירות צבאי. ישיבת ההסדר הראשונה, "כרם דיבנה", נוסדה בשנת 1953, אך הוכרה כישיבת הסדר רק ב-1965. מספרן של ישיבות ההסדר גדל במשך השנים, הן הפכו למוסדות יוקרתיים. היחס בין תקופת הלימודים והשירות הצבאי השתנה במשך השנים.

בעשרים השנים האחרונות ניכרת מגמה של עלייה בכוונות הנוער הציוני-דתי להתנדב ליחידות קרביות ולתפקידי פיקוד.¹⁸

מסלול ה"שילוב" של הקיבוץ הדתי¹⁹

מסלול ישיבות הקיבוץ הדתי, ה"שילוב", משלב שרות צבאי מלא (3 שנים) עם לימוד של שנתיים בישיבה: שנה לפני השרות: שילוב צעיר ושנה באמצע השרות: שילוב בוגר. לאחר סיום השירות הצבאי חוזרים המעוניינים לתוכנית המשך בישיבה, הכוללת הסמכה לרבנות, לימוד הוראה במכללת הרצוג שבאלון שבות וכו'.

בנוסף לכך מגיעים לישיבה תלמידים מחו"ל בתוכנית הנקראת "תוכנית עול"ם", שבמסגרתה חלק מהתלמידים מתגייסים לצה"ל, ובהמשך עולים לישראל.

¹⁶ מסלול זה עדיין לא הוקם. המטרה של חלופות 5 ו-6 בטווח הארוך לאפשר לצעירים החרדים להשתלב בחברה הישראלית ולהיכנס לשוק העבודה.

¹⁷ הרב ד"ר אהרון ליכטנשטיין, "זאת תורת ההסדר. אתר "דעת" <http://www.daat.ac.il>. כניסה בתאריך 25 בדצמבר 2006.

¹⁸ דרורי זאב. **בין אמונה לצבא: גודי הנח"ל החרדי – סיכויים וסיכונים**. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2005.

¹⁹ דוח ועדת טל.

כיום ישנן שתי ישיבות השייכות לתנועת הקיבוץ הדתי, הפועלות במסגרת מסלול זה: ישיבת עין צורים²⁰ וישיבת מעלה גלבוע²¹.

²²הסדר מרכז הרב

הסדר מרכז הרב הוא מסגרת השירות הצבאי המקוצר של תלמידי ישיבות גבוהות ציוניות שאינן ישיבות הסדר.

מקור השם הוא מישיבת מרכז הרב, שם הופעל לראשונה ההסדר וגם כיום הוא מאושר דרכה. השירות יכול להיות מיושם בכל ישיבה שהוגדרה כישיבה גבוהה ורוצה להצטרף להסדר בתיאום עם ישיבת מרכז הרב.

המתגייסים ב"הסדר מרכז הרב" מתחייבים ללמוד בישיבה במתכונת של "תורנות אומנותו" (דהיינו לפחות 8 שעות ביום) עד גיל 29, ואסור להם לעבוד בכל סוג של עבודה בשכר או בהתנדבות.

בגיל 22 רשאים תלמידי ישיבות אלה להתגייס לשירות צבאי מקוצר שאורכו נקבע לפי היחידה המיועדת²³.

אם התלמידים מתמידים בלימודיהם עד לגיל 29, הם יקבלו פטור משירות צבאי²⁴.

מסלול "נח"ל חרדי"²⁵

ב-25 לינואר 1999 התגייס לצה"ל גרעין הנח"ל החרדי הניסיוני "נצ"ח יהודה" (נצ"ח – נוער ציוני-חרדי), שמנה 31 תלמידים שנשרו מהישיבות. הם קיבלו הכשרה של חיילים קרביים (רובאי 05), כדי שישרתו במשימות אבטחה.

לרבנים שתמכו ביוזמה הובטח שבצוות הנח"ל החרדי לא תהיה אף אישה, המזון שיקבלו החיילים יהיה כשר למהדרין והם יקבלו שיעורי תורה סדירים. למרות זאת לווה הגיוס לנח"ל החרדי בביקורת נוקבת של ראשי הישיבות.

בגלגולו הראשון הופעל הנח"ל החרדי בשנות ה-60 של המאה העשרים על ידי תנועת צעירי אגודת ישראל עבור בחורים חרדים שלא יכלו או לא רצו להמשיך ללמוד בישיבות. שירתו בו יותר מאלף בחורים חרדים. הם עברו את השלי"ת (שירות ללא תשלום) במושב קוממיות ואת הטירונות במחנה 80, יחד עם כל טירוני הנח"ל האחרים.

²⁰ אתר האינטרנט של ישיבת הקיבוץ הדתי עין צורים: <http://www.ydk.co.il> כניסה בתאריך 14 בפברואר 2007.

²¹ אתר האינטרנט "בוא הביתה": <http://www.bhabyta.com> כניסה בתאריך 14 בפברואר 2007.

²² דוח ועדת טל.

²³ תותחנים: 6 חודשים, שריון: 9 חודשים, חובשים: 12 חודשים, יחידות הח"יר (חילות העורף): 15 חודשים.

²⁴ במקרה של שירות צבאי של 18 חודשים ומעלה, גיל השחרור יורד ל-26.

²⁵ דרורי זאב. **בין אמונה וצבא: גדוד הנח"ל החרדי – סיכויים וסיכונים**. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2005.

12 מחיילי הנח"ל החרדי נפלו בקרבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים.

רבים מבני הנח"ל החרדי היו בני נוער דתיים שעזבו את הישיבות, וחלק מהם לא הקפידו במצוות בעת השירות הצבאי. הביקורת בחברה החרדית הלכה וגברה, והשירות בנח"ל החרדי היה לסטיגמה שלילית שפגעה בסיכויי השידוך של צעירים אלה. גם צעירים חרדים שביקשו להפסיק את לימודיהם, נמנעו מלעזוב את הישיבה ולהתגייס לצבא בשל סטיגמה זו. בשנת 1974 נסגר מסלול זה, לנוכח מספרם הזעום של תלמידי הישיבות שביקשו להתגייס.

הקמת יחידה צבאית חרדית חדשה בשם "נצ"ח יהודה" ב-1999 היתה תכנית ניסיונית לגיוס בני נוער חרדים לשירות קרבי בצה"ל. התוכנית נועדה במקור לבני נוער שאינם לומדים בישיבות.

במשך השנים החליט הפיקוד הבכיר לוותר על ההרכב החרדי המיוחד של הגדוד וכדי להשלים את מצבת כוח האדם הדרושה לקיומו של גדוד קרבי, פנה למקורות כוח אדם אחרים בקרב הציבור הדתי-מסורתי ובעיקר למגויסים שהיו מיועדים לישיבות ההסדר. היחידה הפסיקה להיות יחידה צבאית חרדית הומוגנית, הבנויה על בני הנוער החרדיים.²⁶

נכון ל-1 בדצמבר 2006 משרתים במסגרת הנח"ל החרדי (שירות בגדוד "נצח יהודה" ועוד שנת לימודים) 570 חיילים.²⁷

4. נימוקי החרדים בזכות הסדר "תורתנו אומנותו"

ההנהגות של הציבור החרדי גיבשו במשך השנים מערכת נימוקים המצדיקה לדעתם את ההסדר, ואת "חוק טל" שעיגן אותו בחקיקה.

- בימיה הראשונים של מדינת ישראל, הנימוק העיקרי להסדר דחיית השירות היה "להציל את הגחלת" שכמעט כבתה בשואה. ניתן לראות זאת במכתבו של הרב הראשי הרב י.א. הרצוג לראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן גוריון ב-1949: "אחרי העיון הראוי וההתבוננות החודרת מבחינת קיומה של תורתנו הקדושה אחרי השואה האיומה, שבה הושמדו רבבות תלמידי הישיבות באירופה, ראשיהם וחכמיהם הי"ד, ולא נשאר מהם רק שריד-מעט...דעתי היא שיש לשחרר אותם מחובת הצבא בכדי לתת למעטים הללו להמשיך בלימוד תורתנו הקדושה, שהיא גם לצורך ולכבוד מדינתנו."²⁸

²⁶ דרורי זאב. בין אמונה וצבא.

²⁷ לשכת הרמטכ"ל, מזכירות הפיקוד העליון, מכתב למרכז המחקר והמידע של הכנסת, 13 בדצמבר 2006.

²⁸ דוח ועדת טל, ע' 9.

- לימוד תורה נחשב מאז ומתמיד לערך עליון ביהדות, ובזכותו שרד העם היהודי אלפיים שנות גלות. לימוד התורה ימשיך לשמור על העם היהודי גם במדינת ישראל. "יש כאן שותפות: הצבא על הגוף, הישיבות על הנשמה. הצבא על שמירת היהודים, הישיבות על היהדות."²⁹
- הקשיים הכרוכים בלימוד בישיבות שווים לקשיים הכרוכים בשירות הצבאי, ואף עולים עליהם. הרב, לשעבר השר, יצחק פרץ אמר ב-1991: "מה שאני הקרבתי במשך שש שנים בישיבה, זה יותר קשה מכל שירות בצה"ל... לשבת 18 שעות ביממה וללמוד תורה, זה יותר קשה מכל שירות אחר."³⁰ לטענת החרדים מי שלא התנסה בלימוד תורה, במשך שעות רבות, אינו יכול להבין את הקושי. על קושי זה נוספה מצוקתם הכלכלית של תלמידי הישיבות שלומדים יומם ולילה, נאסרה עליהם עבודה לשם פרנסה, ועל כן נגזר עליהם ועל משפחותיהם להסתפק במועט שבמועט מבחינה חומרית.³¹
- אין שחרור מצה"ל אלא "דחיית שירות", וזו אינה מקנה למשחררים טובת הנאה אישית אלא מטילה עליהם מעמסה וקשיים. דוברי הציבור החרדי טוענים שהדחייה דומה, פחות או יותר, לדחייה הניתנת לסטודנטים במסגרת "העתודה האקדמאית".
- התופעה אינה ייחודית לחרדים – גם חילוניים כלולים בה. לטענתם כמו שהמדינה נותנת הקלות בגיוס אמנים וספורטאים מצטיינים עליה להקל גם על בחורי הישיבות. יש קבוצות אוכלוסייה נוספות שלא מתגייסות לצה"ל³², כמו עולים חדשים שעלו לארץ בגיל 22 ומעלה³³. כמו כן הם מצביעים על כך שמספר החילונים המשתחררים מצה"ל הולך ועולה עם השנים.³⁴
- שירות בצה"ל נתפס כאיום על הייחודיות של החברה החרדית. חברה זו שואפת לשמור על עצמה מפני השפעות מזיקות לכאורה של החברה החילונית. "השפעות רעות" מצד החברה החילונית יכולות להתקיים לדעתם בתחומים רבים: טלוויזיה, אינטרנט, ספרות ועיתונות חילונית. השירות בצה"ל יוצר לפי תפיסה זו סכנות רבות לאורח החיים החרדי, ולא רק בהיבט של קיום

²⁹ דברי מזכיר "ועד הישיבות" בפני ועדת הכהן. דוח ועדת הכהן, ע' 18-20.

³⁰ ציטוט מראיון שנערך עמו, ידיעות אחרונות, 14 ביוני 1991. הציטוט מופיע בספר: כהן יחזקאל. **גיוס כהלכה: על שחרור תלמידי ישיבות מצה"ל**. נאמני תורה ועבודה – הקיבוץ הדתי, 1994, ע' 51.

³¹ כהן יחזקאל. **גיוס כהלכה**, ע' 52.

³² השירות הצבאי אומנם מוטל על כל תושבי המדינה, אך בפועל משרתים כיום רק כמחצית מבני המחזור. שתי קבוצות גדולות, שרוב חבריהן אינו משרת בצבא הן הערבים (למעט דרוזים וחלק מן הבדואים) והחרדים. בין אלה שאינם משרתים נמנים גם אנשים עם מוגבלויות, עולים חדשים, פטורי שירות למיניהם ואנשים שהצבא פוטר אותם מטעמים כמו עבר פלילי ועוד. מקור: גבזון רות, **באין חזון יפרע עם: מטרת על לישראל ונגזרותיה**, 2006.

³³ על פי דוח ועדת טל, "אין צה"ל מגייס כיום עולים חדשים מגיל 22 ומעלה לשירות סדיר. הטעם הרשמי לכך הוא להקל על העולים החדשים את התערותם בישראל. טעם זה הוא תמוה, באשר דווקא השירות בצבא הוא "כור ההיתוך" והתערות בחברה, בעוד שהיעדר השירות יוצר קבוצת אוכלוסייה בלתי מעוררה. הטעם הבלתי רשמי לכך הוא, כפי שהובהר לוועדה, תקציבי: אין לרשות הצבא התקציבים הדרושים לגיוס העולים החדשים". דוח ועדת טל, ע' 34.

³⁴ בשנים האחרונות עלה מספרם של הצעירים החילונים המשתחררים על סמך סעיף נפשי, ב"פרופיל 21". בחברה החילונית שחרור בפרופיל 21 מסיבות בריאות הנפש עדיין נחשב לסטיגמה. מספר תלמידי הישיבות מקבלים פטור מצה"ל מסיבות נפשיות גדול בהרבה, אבל בחברה החרדית אין בכך סטיגמה כלשהי. אילן שחר, **חרדים בע"מ**, כתר 2001, ע' 99-100.

התנאים לשמירה קפדנית של המצוות. גיל הגיוס הוא גיל קריטי לעיצוב אישיותו של הצעיר ויש סכנה לחשוף אותו לעולם חדש, השונה בצורה כה בולטת מהעולם בו חי הנער החרדי.³⁵

- חלק מן הציבור החרדי שולל את הציונות ואת מדינת ישראל, ונבדל מיתר הציבור היהודי במידת ההזדהות עם המדינה ועם סמליה ומוסדותיה. יחס זה מתבטא גם ביחס לשירות בצה"ל. יחד עם זאת כדאי לזכור, כי גם הציבור החרדי אינו הומוגני ואינו עשוי מקשה אחת. הדבר נכון גם מבחינת היחס לסוגיית דחיית השירות.³⁶

5. הסדר דחיית השירות לתלמידי ישיבות "שתורתם אומנותם" – סקירה היסטורית

עוד לפני ההצהרה על הקמת המדינה עלתה שאלת גיוסם לצבא של תלמידי הישיבות להגנת היישוב היהודי במערכה נגד ערביי ארץ ישראל. הדילמה שעמדה בפני דוד בן גוריון והמנהיגות הצבאית היתה הדרישה לגייס למלחמה את כל בני הנוער והצעירים ביישוב היהודי, אל מול דרישתם של הרבנים לאפשר לתלמידי הישיבות לשקוד על המשך לימודי התורה כדי לשמור על הגחלת שכמעט כבתה בשואת יהודי אירופה. שלוש שנים לאחר השואה וחורבן עולם הישיבות, היה זה נימוק כבד משקל. בן גוריון החליט והורה על הסדר "תורתו אומנותו", שיאפשר את דחיית גיוסם של כ-400 בחורי ישיבות.

ב-26 במאי 1948 (אחרי ההכרזה על הקמת המדינה) פורסמה הפקודה להקמת צה"ל **פקודת צבא הגנה לישראל התש"ח-1948**, ובה נקבע בין השאר כי במצב חירום יונהג "גיוס חובה לצבא-הגנה לישראל".³⁷

בשנת 1959 נחקק **חוק שירות ביטחון התשי"ט-1959** שקבע לראשונה באופן מסודר גיוס לצבא.

לאחר שינויים ותוספות במהלך השנים החוק המקורי הפך ל**חוק שירות ביטחון [נוסח משולב] התשמ"ו-1986**. החוק העניק לשר הביטחון סמכות, ושיקול דעת רחב, לפטור מיועדים לשירות ביטחון מחובת שירות צבאי או לדחות את שירותם. בסעיף 36: סמכות לפטור משירות ולדחות שירות נאמר:

"שר הביטחון רשאי בצו, אם ראה לעשות כן מטעמים הקשורים בהיקף הכוחות הסדירים או כוחות המילואים של צה"ל, או מטעמים הקשורים בצרכי החינוך, ההתיישבות הביטחונית או המשק הלאומי, או מטעמי משפחה או מטעמים אחרים:

1. לפטור יוצא-צבא³⁸ מחובת שירות סדיר, או להפחית את תקופת שירותו;
2. לפטור יוצא-צבא מחובת שירות מילואים לתקופה מסוימת או לחלוטין;

³⁵ דוח ועדת טל, ע' 105. ראה גם: חקק יוחאי. **מאוהלה של תורה למאהל טירונים: מפגש בין מודלים תרבותיים**. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2003. וכן: פרידמן מנחם. "על גיוס בחורי הישיבות". בתוך: כהן יחזקאל. **גיוס כהלכה: על שחרור תלמידי ישיבות מצה"ל**. נאמני תורה ועבודה – הקיבוץ הדתי, 1994, ע' 262-277.

³⁶ לדיון נרחב בסוגיית יחס החרדים למדינת ישראל ראה: כהן, יחזקאל. **גיוס כהלכה: על שחרור תלמידי ישיבות מצה"ל**. ירושלים, 1994, ע' 103-214.

³⁷ אתר צבא הגנה לישראל, <http://www1.idf.il> כניסה בתאריך 11 בפברואר 2007.

³⁸ "יוצא צבא" על פי חוק שירות ביטחון הוא אזרח ישראלי או תושב קבוע מגיל 18 עד 54. (לגבי אישה: מגיל 18 עד גיל 38).

3. לפי בקשת יוצא-צבא או מיועד לשירות ביטחון³⁹ שאינו יוצא-צבא, לדחות בצו, לתקופה שיקבע בו, את מועד ההתייצבות שנקבע לאותו אדם לפי חוק זה לרישום, לבדיקה רפואית או לשירות ביטחון או להמשך שירות זה אם כבר החל בשירות.

עד לחקיקתו של חוק טל בשנת 2002 הסתמך הסדר דחיית השירות לחרדים על הסעיף הזה (מס' 36) בחוק שירות ביטחון.

את הניסיון הראשון להביא לכלל מעשה את ההנחיה שההסדר בעניין תלמידי הישיבות הוא הסדר של דחיית שירות בלבד ולא הסדר של פטור, עשה שר הביטחון פנחס לבון ב-1954, כשהורה על גיוסם של כל תלמידי הישיבות אשר גיוסם נדחה באותה עת כבר 4 שנים או יותר.⁴⁰ בעקבות מחאתם של ראשי הישיבות הורה ראש הממשלה משה שרת לשר הביטחון לבטל את ההוראה.⁴¹

בשנת 1968, לבקשת שר הביטחון משה דיין, הוקמה ועדת שרים לבחינת הנושא. ב-3 באוקטובר 1968 הוגשו לממשלה המלצות הוועדה. הוועדה המליצה, כי הסדר דחיית השירות ימשך במתכונת דומה לזו שנהגה עד לאותו מועד.⁴² כלומר, כל תלמיד ישיבה הלומד ברציפות מגיל 16 ידחה גיוסו כל עוד "תורתו אומנותו". הוחלט שכל תלמיד ישיבה יקבל דחייה כזו, בתנאי שילמד באחת הישיבות הנמצאות ברשימה המוכרת על-ידי צה"ל לצורך הסדר זה, ולא יוכרו ישיבות חדשות.⁴³

בעקבות החלטת ועדת השרים נקבעה מכסה של 800 תלמידי ישיבות שיכולים להצטרף להסדר בכל שנה. בשנת 1975 הוסרו המגבלות הנוגעות למספר הישיבות.⁴⁴

ההסכם הקואליציוני של ממשלת בגין עם המפלגות החרדיות בשנת 1977 הביא לשינוי נרחב בהיקף תלמידי הישיבות שבהסדר דחיית השירות. סוכמו בו הנקודות הבאות:⁴⁵

א. הוסרה המכסה שהגבילה את מספר החרדים שיצטרפו כל שנה להסדר "תורתו אומנותו";

ב. ניתנה אפשרות לבוגרי ישיבות מקצועיות ומוסדות לימוד דומים, וכן לכל תלמיד שהשלים בחינת בגרות בתלמוד בהיקף של חמש יחידות לימוד להצטרף להסדר "תורתו אומנותו";

ג. ניתנה אפשרות לחוזרים בתשובה להצטרף להסדר "תורתו אומנותו".

³⁹ "מיועד לשירות ביטחון" (מלש"ב) הוא אזרח ישראלי או תושב קבוע בגיל 17 עד גיל 54, שעדיין לא התייצב לשירות ביטחון. (לגבי אישה: מגיל 17 עד גיל 38).

⁴⁰ יחזקאל כהן, **גיוס כהלכה: על שחרור תלמידי ישיבות מצה"ל**. נאמני תורה ועבודה – הקיבוץ הדתי, תשנ"ד, ע' 29.

⁴¹ דוח ועדת טל. הדוח גם מציין (ע' 20) כי "הוחלט על הקמת ועדת שרים בנושא. לפי הרישומים, ועדת השרים האמורה מעולם לא הוקמה".

⁴² נוסח מלא של החלטות ועדת השרים ראה דוח ועדת טל ע' 21-22.

⁴³ באותו זמן היו 135 ישיבות מוכרות ועוד 43 סניפים. דוח ועדת ישראלי ע' 1.

⁴⁴ שר הביטחון שמעון פרס אישר ב-1975 לא להיצמד יותר למספר הישיבות המוכרות, שכן הישיבות פתחו סניפים ומספרן גדל, ולהשאיר בתוקף רק את מכסת המצטרפים השנתית (800 בשנה). דוח ישראלי ע' 1.

⁴⁵ דוח ועדת טל.

בשנת 1981 העניק שר הביטחון אריאל שרון שורה של הקלות מינהליות לתלמידי הישיבות שבהסדר. (כגון: היתרי יציאה לחו"ל, הורדת גיל הפטור ועוד).⁴⁶

בשנת 1988 הוקמה ועדה נוספת בעניין הסדר דחיית השירות: ועדת המשנה של ועדת החוץ והביטחון בנושא "בחינה מחודשת של הפטור מגיוס של בחורי ישיבות" בראשות ח"כ מנחם הכהן.

6. ועדת המשנה של ועדת החוץ והביטחון בנושא "בחינה מחודשת של הפטור מגיוס של בחורי ישיבות" בראשות ח"כ מנחם הכהן (ועדת הכהן)⁴⁷

רקע: ב-9 ביולי 1986 החליטה מליאת הכנסת להעביר לוועדת החוץ והביטחון הצעה לסדר היום של ח"כ גאולה כהן בשם: "הצורך לפעול כנגד סרבני גיוס מהישיבות הלא-ציוניות".

ההצעה נדונה בוועדת החוץ והביטחון ב-23 בדצמבר 1986, והוועדה החליטה על הקמת ועדת משנה מטעמה ל"בחינה מחודשת של הפטור מגיוס של בחורי הישיבות" (להלן: ועדת הכהן).

יו"ר הוועדה היה ח"כ הרב מנחם הכהן (מערך). חברי הוועדה היו ח"כ בנימין בן אליעזר (מערך), ח"כ שרה דורון (ליכוד), ח"כ הרב חיים דרוקמן (מפד"ל), ח"כ מיכה חריש (מערך), ח"כ הרב רפאל פנחסי (שי"ס) וח"כ יוסי שריד (ר"צ).

הוועדה קיימה 12 ישיבות. היא קיבלה נתונים מצה"ל וממשרד הביטחון, שבפעם הראשונה מסרו נתונים מספריים על מספר בחורי הישיבות בהסדר "תורתו אומנותו". הוועדה שמעה עדויות של נציגים של חוגים חרדיים ודתיים-ציוניים שהופיעו בפניה.⁴⁸

ב-18 ביולי 1988 סיכמה הוועדה את הדוח, את הסיכום לדוח ואת מסקנותיה והמלצותיה שאושרו על-ידי חברי הוועדה ברוב של 4 בעד, 1 נגד ו-1 נמנע.⁴⁹ הדוח הוגש לוועדת החוץ והביטחון באוגוסט 1988. בדוח נאמר בין השאר:

ההסדר... היה מבוסס על מספר מוגבל של תלמידים (כ-400 במספר), אולם עם השנים פשט ההסדר צורה, גדל במימדיו ולבש צורה של שחרור המוני המגיע בשנים האחרונות לאלפים רבים של צעירים הפוטרים עצמם מנשיאה בעול הביטחון של מדינת ישראל.⁵⁰

⁴⁶ שרון העביר מכתב לסיעת אגודת ישראל בכנסת ב-5 באוגוסט 1981, בו פרט את ההקלות. דוח ועדת הכהן, ע' 12-13.

⁴⁷ מקור: דוח ועדת המשנה של ועדת החוץ והביטחון לבחינה מחודשת של הפטור מגיוס של בחורי הישיבות. (ועדת הכהן), אוגוסט 1988.

⁴⁸ דוח ועדת הכהן, ע' 1.

⁴⁹ שם.

⁵⁰ דוח ועדת הכהן, סיכום דיוני הוועדה ומסקנותיה, ע' 35.

הוועדה קבעה כי מבדיקת נתוני מינהל הגיוס מתברר, כי הטענה שמשוחררי הישיבות מגיעים בסופו של דבר לצה"ל, וכי מדובר בדחיית שרות בלבד, אינה נכונה ואינה תואמת את המציאות.

המלצות עיקריות של ועדת הכהן:

- הוועדה המליצה כי יש לחזור למצב שלפני 1975, ולהחזיר לקדמותם את ההסדרים, הקריטריונים וההגבלות, שנקבעו בשנת 1968 בעניין תלמידי ישיבות הזכאים להסדר דחיית השירות ובעניין הישיבות המוכרות לצורך ההסדר. כל ההקלות שניתנו החל משנת 1975, שהרחיבו את היקף התלמידים והישיבות הזכאים להיכלל בהסדר יבוטלו.⁵¹
- בנוסף המליצה הוועדה ליצור מסגרת של מעין "עתודה אקדמאית" לבוגרי ישיבות, בה יוכל כל תלמיד ישיבה ללמוד מגיל 18 ועד גיל 24. בתום תקופה זו, יעמדו התלמידים בבחינות, ו-200 התלמידים המצטיינים בכל שנה יקבלו פטור מלא משירות ביטחון ויורשו להמשיך בלימודיהם.
- כמו כן המליצה הוועדה לקבוע מכסה של 3% משנתון הגיוס של תלמידי ישיבות שיוכלו להצטרף להסדר תורתו אומנותו.

ההמלצות הללו לא יושמו, והדוח של ועדת הכהן לא הביא לשינוי מעשי כלשהו במתכונת ההסדר.⁵²

7. הוועדה לבחינת הנהלים, אמות המידה ודרכי הפיקוח על הסדר דחיית גיוס של תלמידי ישיבה ש"תורתם אומנותם" (ועדת ישראלי)

רקע: ממצאי דוח מבקר המדינה בשנת 1988 דנו בליקויים בפיקוח על קיום ההסדר, באכיפה לא מספקת של התייצבותם של תלמידי הישיבה לחידוש מעמדם, ובמידע לא שלם על מעבר של תלמידים בין ישיבות.⁵³

בדוח נאמר בין השאר כי "לדברי מינהל הגיוס, אין באפשרותו ובאפשרות לשכות הגיוס לפקח ולוודא, שאמנם כל תלמיד ישיבה שגיוסו נדחה, אינו עובד ואינו עוסק בשום עבודה, שעבורה הוא מקבל תמורה. מינהל הגיוס הדגיש, כי הוא מטפל אך ורק במקרים המובאים לידיעתו בדרך כלשהי."⁵⁴

⁵¹ למשל: לא ישוחררו מגיוס תלמידי בתי-ספר תיכוניים וישיבות תיכוניות ומקצועיות שהחליטו להצטרף לישיבות גבוהות, לאחר שסיימו את לימודיהם התיכוניים בגיל 18 וניגשו לבחינות הבגרות. תלמיד תיכון המבקש ללמוד תורה, יוכל לעשות זאת רק לאחר שימלא את חובתו בשירות סדיר בצה"ל. בוגרי ישיבות תיכוניות יוכלו להצטרף לישיבות הסדר. לא ישוחררו משירות בצה"ל "מורים עבור החינוך העצמאי עבור יישובי ספר". יבוטל ההסדר "ללמוד וללמד", הפוטר משירות אנשים העובדים בשכר במוסדות תורניים. דוח ועדת הכהן, סיכום דיוני הוועדה ומסקנותיה, ע' 37-39.

⁵² דוח ועדת ישראלי, ע' 3.

⁵³ דוח מבקר המדינה 1988, מס' 39 בעניין "סדרי דחיית גיוס של תלמידי ישיבות לשירות ביטחון".

⁵⁴ שם.

בעקבות הביקורת הנמשכת על אכיפת ההסדר מינה ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין ב-24 ביולי 1992 ועדה לבחינת הסדר "תורתו אומנותו" בראשות סגן שר הביטחון והמשנה למנכ"ל משרד הביטחון חיים ישראלי. בוועדה השתתפו נציגי צה"ל ומערכת הביטחון: ראש מינהל הגיוס בצה"ל אל"מ נתן רוזנבוים, סגן הפרקליט הצבאי הראשי אל"ם יוסף תלרז, ועו"ד רות בר, סגנית היועץ המשפטי למערכת הביטחון.

בכתב המינוי נדרשה הוועדה לבדוק את נהלי ההסדר ואת דרכי האכיפה על המפרים אותו. הוועדה לא בדקה את מהות והיקף ההסדר ונקודת המוצא שלה היתה שההסדר נותר על כנו.

הוועדה הגישה את מסקנותיה והמלצותיה לראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין באוגוסט 1995.

על פי דוח הוועדה, נכון למרס 1995 היו 565 מוסדות תורניים מוכרים, ובהם למדו בהסדר "תורתו אומנותו" 24,000 איש.

דוח ועדת ישראל התריע כי רשויות הצבא מתקשות בפיקוח על ההסדר, בין השאר, בשל היעדר דיווח תקופתי של ראשי הישיבות על הלומדים במוסדותיהם. כמו כן נאמר בדוח, שמעבר להגשת תלונה פלילית – אמצעי שהוא קיצוני משהו כלשון הדוח – אין לרשויות הצבא סמכות להעניש ישיבות שחיפו על תלמידים שעובדים, על-ידי שלילת ההכרה בהן כמוסדות שהלימוד בהם מזכה בדחיית גיוס.⁵⁵

המלצות עיקריות:⁵⁶

1. לקבוע קריטריונים להכרה בישיבות תורניות ולמתכונת הלימודים בהן (היקף לימודים מזערי בישיבה, מספר תלמידים מזערי כתנאי להכרה בישיבה, ועוד).
2. להרחיב את חובותיהם של תלמידי הישיבות (חיוב בהגשת תצהיר עם ההצטרפות להסדר "תורתו אומנותו", הגברת תדירות ההתייצבות של תלמידי הישיבות בגילאים הצעירים בלשכות הגיוס ועוד).
3. לתבוע מחויבות גדולה יותר של ראשי הישיבות, שיתחייבו לפקח על כך שתלמידיהם מקיימים את תנאי ההסדר, ויעבירו לצה"ל באמצעות ועד הישיבות בארץ ישראל, דווח תקופתי על התלמידים שהפסיקו את לימודיהם בישיבה או שהפרו את תנאי ההסדר באופן אחר.
4. לקבוע הליך לביטול ההכרה בישיבה אשר אינה ממלאת אחר תנאי ההסדר או שתלמידיה חורגים באופן עקבי מתנאי ההסדר.

⁵⁵ דוח ועדת ישראל, ע' 10.

⁵⁶ דוח ועדת ישראל: סיכום הוועדה לבחינת הנהלים, אמות המידה ודרכי הפיקוח על הסדר דחיית גיוס של תלמידי ישיבה "תורתם אומנותם", אוגוסט 1995.

5. להגביר את היקף ודרכי הפיקוח, האכיפה והענישה במקרים בהם תלמידי ישיבה מפרים את כללי הסדר "תורתו אומנותו".

6. לעגן את עיקרי ההסדר בתקנות לפי חוק שירות ביטחון.

עקב רצח ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין בנובמבר 1995 התעכב יישומו של דוח ועדת ישראל⁵⁷.

בשנת 1997 בדק מבקר המדינה שוב את נושא הפיקוח והאכיפה של הסדר דחיית השירות.⁵⁸ הדוח קבע, ש"מתעורר ספק רב ביעילות הפיקוח של ראשי הישיבות על נוכחות התלמידים ועיסוקיהם מחוץ למסגרת הישיבה". על-פי הדוח גם מינהל הגיוס אינו עושה מספיק לאכיפת ההסדר ולהענשת תלמידי הישיבות המפרים אותו.⁵⁹

בעקבות דוח מבקר המדינה, ועתירה לבג"צ⁶⁰ לחשוף את דוח ישראל על כל פרטיו, הקים שר הביטחון יצחק מרדכי צוות ליישום דוח ועדת ישראל, בראשות חיים ישראל. צוות היישום היה מורכב שוב מנציגי מערכת הביטחון.⁶¹

בהתאם להמלצות צוות היישום אושר דוח ועדת ישראל בשנת 1998.

כל המלצות דוח ועדת ישראל אושרו פרט להמלצה להתקין תקנות לפי חוק שירות ביטחון,⁶² וההמלצה כי ראשי הישיבות יחתמו על התחייבות כלפי מערכת הביטחון לפקח על קיום תנאי ההסדר על-ידי התלמידים בישיבותיהם ולדווח למערכת הביטחון על תלמידים שהפרו את ההסדר.

בהמשך פעל צה"ל למימוש ההמלצות ושיפר את תחום הפיקוח של מינהל הגיוס על ההסדר. כן החל צה"ל להפעיל חברות חקירות אזרחיות לאיתור ולמעקב אחר דחויי שירות שקיים חשד לגביהם שהפרו את תנאי ההסדר ואין "תורתם אומנותם".⁶³

8. עתירות לבג"צ נגד ההסדר

⁵⁷ דוח טל, ע' 25.

⁵⁸ כאמור, הבדיקה הקודמת נערכה בשנת 1988 (ראה דוח מבקר המדינה מס' 39, 1988).

⁵⁹ המבקר בדק בין השאר את הטיפול ב-155 תלונות למשטרה שהגיש צה"ל בין השנים 1989-1993 בנושא הפרת תנאי דחיית השירות, ואת הענישה בתיקים שהגיעו לבתי-המשפט. דוח מבקר המדינה מס' 48, 1997: "סדרי דחיית גיוסם של תלמידי ישיבות לשירות ביטחון".

⁶⁰ בג"צ 7781/96 פלג נגד שר הביטחון. (לא פורסם). מקור: דוח ועדת טל, ע' 25.

⁶¹ דוח ועדת טל.

⁶² שר הביטחון יצחק מרדכי לא אישר המלצה זו. מקור: דוח ועדת טל.

⁶³ דוח ועדת טל.

בפני בית המשפט העליון הונחה מספר פעמים שאלת חוקיותו וחוקיותו של הסדר "תורתו אומנותו". הניסיונות הראשונים לתקוף את ההסדר לא צלחו, לאור עמדת בית המשפט העליון כי לעותרים אין מעמד בדין והנושא אינו שפיט. להלן פירוט העתירות על-פי סדר כרונולוגי:

העתירה הראשונה נגד ההסדר: **בג"צ 40/70 בקר נגד שר הביטחון**⁶⁴, הוגשה לבית המשפט העליון בשנת 1970. על-פי העתירה באותה עת היו 5,000 בני ישיבות משוחררים משירות צבאי (המספר המצטבר מתחילת ההסדר).⁶⁵ בקשת העותר היתה כי ישוחרר אף-הוא מחלק מתקופת שירותו שלו, החלק היחסי שנוסף לדעתו על שירותו בשל שחרורם של אותם 5,000 בני ישיבות. בית-המשפט דחה את העתירה על-הסף.

ב-1981 הוגשה שוב עתירה לבית המשפט העליון על הסדר תורתו-אומנותו: **בג"צ 448/81 רסלר ואח' נגד שר הביטחון**⁶⁶, שנדחתה גם היא על הסף. באותה עת הצטבר כבר מספר של 11,557 בחורי ישיבה משוחררים בהסדר.⁶⁷

ב-1982 נדחתה בקשה לדיון נוסף בעתירה הקודמת **ד"נ 2/82 רסלר נגד שר הביטחון**.⁶⁸

בשנת 1982 הגיש רס"ן עו"ד רס"ן (מיל.) רסלר עתירה נוספת: **בג"צ 179/82 רסלר נגד שר הביטחון**.⁶⁹ טענתו העיקרית של העותר הפעם היתה, כי הסדרת הגיוס לבני ישיבות אינה עניין ששר הביטחון לבדו רשאי לעסוק בו ולהכריע בו, אלא היא עניין להסדר שיקבע בחקיקה ראשית ברשות המחוקקת – הכנסת. מספר המשוחררים בהסדר הגיע ל-12,596 תלמידי ישיבות.⁷⁰ גם העתירה הזאת נדחתה על-ידי בית המשפט העליון.

בשנת 1986 הוגשה לבג"צ עתירה נוספת של רסלר: **בג"צ 910/86 רסלר ואח' נגד שר הביטחון**.⁷¹ העתירה נידונה בפני הרכב של שלושה שופטים.⁷² בישיבת הממשלה ביום 27 בדצמבר 1987 הביא שר הביטחון לתשומת לב הממשלה את הדיון בעתירה בבג"צ ואת המלצתו שלא לסטות מהמדיניות שהיתה נהוגה עד אז.⁷³

פסק הדין בבג"צ זה (ניתן ב-12 ביוני 1998), למרות שהוא דוחה את העתירה, מעיד לראשונה על שינוי שחל בעמדת בית המשפט העליון בסוגיה זו.

⁶⁴ בג"צ 40/70 בקר נ' שר הביטחון פ"ד כד(1) 238.

⁶⁵ מקור: פסק הדין בבג"צ רובינשטיין, שסקר גם את הבג"צים הקודמים והרקע להם (ראה להלן).

⁶⁶ בג"צ 448/81 רסלר נ' שר הביטחון פ"ד לו(1) 81. עו"ד רס"ן (מיל.) יהודה רסלר הגיש שורה של עתירות נגד ההסדר.

⁶⁷ דוח ועדת טל, ע' 64.

⁶⁸ ד"נ 2/82 רסלר נ' שר הביטחון, פ"ד לו(1) 708.

⁶⁹ בג"צ 179/82 רסלר נ' שר הביטחון, פ"ד לו(4) 421.

⁷⁰ דוח ועדת טל, ע' 64.

⁷¹ בג"צ 910/86 רסלר נ' שר הביטחון, פ"ד מב(2) 441.

⁷² נשיא בית המשפט העליון מאיר שמגר, המשנה לנשיא לשעבר מ. פורת והשופט אהרון ברק.

⁷³ כהן יחזקאל. גיוס כהלכה.

בפסק הדין נקבע, כי לעותר מעמד בדין וכי עתירתו שפיטה. לגוף העתירה נפסק כי דחיית השירות הניתנת על-ידי שר הביטחון לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם היא בגדר סמכותו של השר ואינה חורגת ממתחם הסבירות. קביעות אלה התבססו על הנתונים העובדתיים שהוצגו בפני בית המשפט, לפיהם, מתוך המחזור המתגייס לצה"ל ב-1987 קיבלו 1,674 תלמידי ישיבות דחיית גיוס (כ-5.4% מכלל המחזור). 17,017 תלמידי ישיבות נמצאו אז בהסדר של דחיית שירות. השופט אהרון ברק אמר בפסק הדין: "יש חשיבות, בסופו של חשבון, למספרם של בחורי הישיבה שגיוסם נדחה. קיים גבול שאותו אין שר ביטחון סביר רשאי לעבור. הכמות עושה איכות". הוא הוסיף כי "דחיית שירות הביטחון של בחורי הישיבה הינה החלטה שיש לחזור ולבחון אותה מדי פעם, על רקע צורכי הביטחון המשתנים, ומתוך גישה פתוחה ועניינית."⁷⁴

נשיא בית המשפט העליון מאיר שמגר הביע בפסק הדין את דעתו, כי ההסדר איננו בלתי-חוקי, אבל מבחינה עניינית ההסדר הקיים אינו מניח את הדעת וקשה להשלים עימו. להערכתו, אין ההסדר מתיישב עם השיפוט הערכי, הלאומי והאנושי המקנן בליבו של חלק נכבד מן הציבור.⁷⁵

בעקבות פסיקת בג"צ הונחה צה"ל על-ידי שר הביטחון לבדוק מעת לעת את מספר דחויי הגיוס, והאם שיעורם מכלל שנתון הגיוס אינו פוגע מהותית בצורכי הביטחון, ולדווח על כך לשר הביטחון.

בשנים 1997-1998 הוגשו לבית המשפט העליון שתי עתירות נגד המשך הפטור הגורף משירות צבאי לבחורי הישיבות ובדרישה ששר הביטחון יקבע מכסה מקסימאלית סבירה של מקבלי דחיית השירות: האחת (בג"צ 3267/97) הוגשה על-ידי חברי הכנסת אמנון רובינשטיין, חיים אורון וקבוצה של חברי כנסת, והשנייה (בג"צ 715/98) הוגשה על ידי עו"ד רס"ן (מיל.) רסלר יחד עם אגודת הסטודנטים של אוניברסיטת תל-אביב, 15,604 סטודנטים להשכלה גבוהה ו-1100 תלמידי תיכון מכל הארץ.

העותרים טענו, שדחיית השירות לעשרות אלפי בחורי ישיבות מהווה פגיעה קשה בעקרון השוויון ויוצרת נטל כבד על חיילי המילואים. כמו כן טענו העותרים נגד סמכותו הבלתי מוגבלת של שר הביטחון בנושא.

הנתונים שהוצגו בפני בית-המשפט העליון הפעם הראו שוב על גידול עקבי במספר תלמידי הישיבות שגיוסם נדחה. בשנת 1996 עמד מספר המקבלים דחיית שירות בהסדר תורתו אומנותו על כ-7.4% משנתון הגיוס וסה"כ היו ב-1996 28,547 "דחויי שירות" שתורתם אומנותם.⁷⁶

בית המשפט העביר את העתירות לדיון בהרכב מורחב של 11 שופטים, לאור חשיבות הנושא. פסק הדין ניתן ב-9 בדצמבר 1998 על-ידי נשיא בית-המשפט העליון אהרון ברק. בפסק הדין איחד בית המשפט את שתי העתירות לעתירה אחת: **בג"צ 3267/97 רובינשטיין נגד שר הביטחון** (להלן: בג"צ רובינשטיין).⁷⁷

⁷⁴ בג"צ 910/86 רסלר נגד שר הביטחון, פ"ד מב(2) 441.

⁷⁵ ש.ם.

⁷⁶ בג"צ 3267/97 רובינשטיין נגד שר הביטחון, פ"ד נב(5) 481.

⁷⁷ ש.ם.

הפעם העתירה התקבלה. בפסק הדין קבע בית המשפט העליון שהסדר דחיית השירות הוא מסוג הנושאים שהחלטה העקרונית בהם צריכה להיקבע על-ידי הכנסת ולא על-ידי שר הביטחון. בפסק הדין צוין כי הבעיה האידיאולוגית והחברתית הקשורה בגיוסם של תלמידי ישיבות שתורתם אומנותם חייבת למצוא את פתרונה בהסדר ראשוני, כלומר בחוק של הכנסת.

על רקע זה קבע בית-המשפט העליון שלשר הביטחון אין סמכות להמשיך בהענקת דחיית השירות לבחורי הישיבות, והעביר את הנושא לידי הכנסת, כדי שתעגן את ההסדר בחוק.

בין השאר נאמר בפסק הדין:

"ההשלכות החברתיות של ההסדר הן מרחיקות לכת: נוצר קרע עמוק בחברה הישראלית, תוך תחושה הולכת וגוברת של חוסר שוויון. חלקם של תלמידי הישיבה – אלה שאינם מצליחים להשתלב בצורת הלימודים של "תורתם אומנותם" – נקלעו למצב ללא מוצא; הם אינם לומדים, שכן ההסדר אינו מתאים להם; הם אינם עובדים, שכן אין הם רוצים לחשוף את אי עמידתם בתנאי ההסדר. התוצאה הינה הפרת חוק נמשכת, דלות אישית, ופגיעה בשוק העבודה... על רקע מספרם ההולך וגדל של תלמידי הישיבה ש"תורתם אומנותם" המקבלים דחיית שירות צבאי, ולימים פטור משירות צבאי; על רקע הקרע בחברה הישראלית בשאלת דחיית גיוסם של תלמידי ישיבה ש"תורתם אומנותם"; על בסיס הבעיות המשפטיות והרקע האידיאולוגי והחברתי הקשה שבבסיסו, ולאור הצורך לתת להן פתרון לאומי כולל, נדרשת מעורבותה של הכנסת למצוא פיתרון לבעיה קשה זו."⁷⁸

יחד עם זאת בית המשפט היה סבור כי "אין אפשרות מעשית לשנות את המצב הקיים בעניין זה, זמן רב כל כך, מהיום למחר", ולכן החליט להשעות את תוצאות ההכרעה בבג"צ זה לשנה מיום מתן פסק הדין. כלומר: בית המשפט קצב לכנסת שנה כדי לחוקק חוק בעניין גיוס תלמידי ישיבות.⁷⁹

בית המשפט הסביר את החלטה שלו לקבל את העתירה, בניגוד לחמש עתירות קודמות שאותן דחה, בכך ש"הוצגה בפנינו מציאות חדשה", שבה גדל מספר תלמידי הישיבות ששירותם נדחה.

בעקבות "בג"צ רובינשטיין" הוקמה ועדת טל ונחקק חוק טל שעיגן את הסדר דחיית השירות לתלמידי ישיבות בחקיקה ראשית.

9. הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות (ועדת טל)

רקע: בעקבות החלטת בית-המשפט העליון בבג"צ רובינשטיין מינה ראש הממשלה ושר הביטחון אהוד ברק ב-22 באוגוסט 1999 את "הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא גיוס בחורי ישיבות לצה"ל" בראשות השופט העליון (בדימוס) צבי טל (להלן: ועדת טל).⁸⁰

⁷⁸ בג"צ 3267/97 רובינשטיין נגד שר הביטחון.

⁷⁹ שם. יצוין כי בית המשפט העליון העניק לכנסת לפי בקשתה 3 ארכות נוספות, ודחה את בקשתה לארכה נוספת, רביעית במספר.

במהלך שבעה חודשי עבודת הוועדה הוצג בפניה חומר רב והעידו בפניה אישים שייצגו גורמים שונים ועמדות שונות.

בהיבט הביטחוני-צבאי שמעה הוועדה את סקירתו של ראש אכ"א, אלוף יהודה שגב, שייצג את עמדת צה"ל. בדוח הוועדה מובא סיכום של סקירה זו. להלן עיקרי הדברים⁸¹:

"על פי עמדת צה"ל, בכפוף להנחיות הדרג המדיני, מעוניין הצבא בגיוסם של תלמידי הישיבות, אך זאת בהסכמה בלבד... ייעודו העיקרי של צה"ל הוא מתן ביטחון... אחדות העם הינה מרכיב מרכזי בביטחון, ולקשר בין צה"ל לבין החברה הישראלית חשיבות מעשית וערכית כאחד למילוי ייעודו של צה"ל... צה"ל מעודד גיוס של כל חלקי ושכבות האוכלוסייה... גיוס זה יהיה כפוף לעקרונות הבאים:

א. הגיוס יהיה בדרך של הידברות והסכמה.

ב. הגיוס יהיה בהתאם לצרכי ופקודות הצבא.

ג. הדרג המדיני יקבע מכסה להיקף המצטרפים להסדר "תורתו אומנותו".

בנוסף הציג ראש אכ"א בפני הוועדה את נכונות צה"ל להקים מסגרות שירות ההולמות את צרכיהם המיוחדים של תלמידי הישיבות, כך שיתאפשר שירותם תוך שמירה על מצוות הדת ועל אורח חייהם הייחודי.

בפני הוועדה הופיעו גם בעלי תפקידים נוספים בצה"ל: תא"ל (מיל') יהודה דובדבני הציג נתונים על גדוד הנח"ל החרדי "נצח יהודה"⁸², ואלוף פיקוד העורף גבי אופיר וקציני הפיקוד הציגו את מבנה פיקוד העורף⁸³.

בעקבות שמיעת העדויות התרשמה הוועדה כי להיבט הצבאי הביטחוני שתי רמות: רמת הצורך הצבאי ורמת הביטחון הלאומי.

ברמת הצורך הצבאי, הוועדה הסיקה כי אי גיוסם של תלמידי הישיבות לשירות צבאי סדיר איננו פוגע פגיעה משמעותית וישירה בצרכי הצבא.

⁸⁰ יצוין כי ב-1998, בהיותו ראש האופוזיציה, התייצב אהוד ברק ממפלגת העבודה בראש יוזמה לגיוס בחורי הישיבות. על פי הצעת החוק שהגיש ברק ב-1998 דחיית השירות תוגבל ל-700 בחורי ישיבות לשנה (קצת יותר מחמישית ממספר המצטרפים להסדר כל שנה באותו זמן). ההצעה הגיעה להצבעה במליאה בראשית יולי 1998. ההצעה נפלה ברוב של 53 מתנגדים מול 47 תומכים. ראה התייחסות בדברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת ביום 3 ביולי 2000. (קריאה ראשונה של חוק טל).

⁸¹ דוח ועדת טל, ע' 32-33.

⁸² בשנת 1999, שנת עבודתה של ועדת טל הוקמה כאמור היחידה הצבאית החרדית "נצח יהודה", שהיתה תוכנית ניסיונית לגיוס בני נוער חרדים לשירות קרבי בצה"ל. ראה בפרק קודם: מסלולים לגיוס דתיים וחרדים לצה"ל.

⁸³ הסקירה על פיקוד העורף נמסרה לוועדת טל במטרה לבדוק אפשרות שילוב הצעירים החרדים במערך העורף. דוח ועדת טל, ע' 33.

ברמת הביטחון הלאומי, קבעה הוועדה כי "אין ספק שהיעדר השילוב של בני הישיבות בשירות הצבאי יוצר קשיים חברתיים לא מעטים, העלולים להשפיע על תחושת הלכידות החברתית בישראל ועל הרצון והמוטיבציה לשרת בצבא מצד קבוצות האוכלוסייה הנושאות יום בנטל השירות".⁸⁴

על פי נתוני צה"ל⁸⁵ שנמסרו לוועדת טל, **בשנת 1998** שהו במסגרת הסדר "תורתו אומנותו" 28,389 איש. **בשנת 1999** כבר שהו במסגרת ההסדר 30,414 איש, והצטרפו אליו 9.2% משנתון הגיוס.

על פי הנתונים טען ראש אכ"א כי "אם יתגייסו כל אלה השוהים במעמד "תורתו אומנותו" לצה"ל, ניתן יהיה לקצר את השירות הסדיר של כלל החיילים, בהיקף התלוי באורך השירות אליו יגויסו תלמידי הישיבות".⁸⁶

לגבי נתוני 1998 התבטא ראש אכ"א בפני הוועדה, כי "אילו גויסו כל אלה אפשר היה לקצר את השירות בצה"ל, או לחילופין להקל מאד על נטל השירות במילואים של כל חיילי יחידות השדה".⁸⁷

צה"ל מסר לוועדת טל על-פי בקשתה תחזית לשנים הבאות. להלן כמה דוגמאות מתחזית זו⁸⁸:

- בשנת 2005 יצטרפו להסדר "תורתו אומנותו" 13.4% משנתון הגיוס. המספר הכולל של תלמידי הישיבות שבהסדר "תורתו אומנותו" יגיע ל-41,350 איש. יצוין כי כאמור, בפועל, בשנת 2005 הגיע שיעור מקבלי דחיית השירות ל-10%, פחות מהתחזית שנמסרה על-ידי צה"ל.
- בשנת 2006 שיעור המצטרפים יעלה ל-14% משנתון הגיוס. מספר תלמידי הישיבות שבהסדר יגיע ל-44,080 איש.
- בשנת 2007 יגיע שיעור המצטרפים להסדר ל-14.2% משנתון הגיוס, ומספר השוהים בהסדר יגיע ל-46,900 איש.
- בשנת 2012 יידחה שירותם של 15% משנתון הגיוס על פי הסדר "תורתו אומנותו", ומספר תלמידי הישיבות בהסדר "תורתו אומנותו" יגיע ל-51,500 איש.

ההיבט הכלכלי⁸⁹ של המצב הקיים הוצג בפני הוועדה על-ידי אגף הכלכלה והכנסות המדינה במשרד האוצר ועל-ידי אגף התקציבים במשרד האוצר.

⁸⁴ דוח ועדת טל, ע' 34.

⁸⁵ שם, ע' 64-67.

⁸⁶ שם, ע' 33.

⁸⁷ דוח ועדת טל, ע' 65.

⁸⁸ שם, ע' 68-69. יש לזכור שתחזית זאת נמסרה לפני חקיקת חוק טל, והסתמכה על כך שתנאי ההסדר לא ישתנו.

⁸⁹ שם, ע' 35-38. פירוט הרקע הכלכלי וההשלכות המקור כלכליות של הסדר "תורתו אומנותו" נערך עבור ועדת טל על יסוד סקירתה של ורד דר, סגנית הממונה על אגף הכלכלה והכנסות המדינה במשרד האוצר.

על פי התחשיב שעשה משרד האוצר, ההסדר הקיים, על פיו נידחה מועד כניסתם של תלמידי הישיבות אל שוק העבודה לגילאים שמעל 31 שנה, גורע מן התוצר הכולל של המשק הישראלי 1-1.2 מיליארד ₪ בשנה (התוצר הכולל של המשק הישראלי עמד באותו זמן על כ-380 מיליארד ₪). אובדן התוצר למשק עולה כ-700 מיליון ₪ נוספים, אם מקבלים את נתוני הצבא כי גיוסם של תלמידי הישיבות לשירות מלא, היה מאפשר את קיצורו של שירות החובה ושירות המילואים של כל הגברים.

נציגי משרד האוצר הוסיפו הסתייגויות לנתונים אלה:

"... תחשיב משרד האוצר מבוסס על הנחות בדבר יכולתם של תלמידי הישיבה להוות תחליף מושלם לגברים לא חרדים בשירות חובה ובשירות מילואים, ובדבר יכולתו של צה"ל לקצר את השירות באם יגויסו תלמידי הישיבות. נמצא כי גיוס מלא היה מוסיף תוצר למשק עוד 700 מיליון ₪ מדי שנה. לאור העלייה המהירה מאד בקצב גידולם ומספרם של המצהירים "תורתם אומנותם", אין ספק כי שני מספרים אלו ילכו ויגדלו במהירות מדי שנה... אובדן זה של תוצר בהיקף של 1.9 מיליארד ₪, פירושו רמת חיים נמוכה יותר; פירושו גם אובדן של הכנסות ממסים ישירים בהיקף של 380 מיליון ₪ לערך, שהם 0.1% מהתוצר. לו היה נגבה סכום זה, יכול היה לממן תוספות תקציביות או הפחתות מסים... ללא קשר להסדר עליו יוחלט... עדיין יהיה התוצר שייצרו תלמידי הישיבות נמוך מהאוצר שמייצרים אזרחיה הלא חרדים של המדינה, בהיקף שנתי שיכול להגיע להיקף של 3 מיליארד ₪ לערך (וזאת מעבר לאובדן התוצר של 1.9 מיליארד דלעיל). מכיוון שחלק מפער זה בין יכולת ההשתכרות של שתי האוכלוסיות נובע מהעדפות שונות, אין להתייחס אליו כאל "הפסד תוצר" למשק... יחד עם זאת, חלק מסכום זה, אותו איננו יכולים לאמוד עקב מגבלות הנתונים, בהחלט מהווה אובדן תוצר הנובע מההסדר הקיים".

האוצר הציג בפני הוועדה גם נתונים על הקצבאות שמשלמת המדינה לתלמידי הישיבות. נתוני התמיכה בתלמידי ישיבות ש"תורתם אומנותם" ונתוני תשלומי הבטחת ההכנסה לאברכים (התלמידים הנשואים) הראו במהלך המחצית השנייה של שנות השמונים ובשנות התשעים גידול בלתי סביר לדעת האוצר. מספר התלמידים מעל גיל 18 גדל בהיקף של 237% משנת 1985 ועד לשנת 1998, ואילו מספר האברכים מקבלי תשלומי הבטחת ההכנסה גדל באותו פרק זמן בהיקף של 354%.⁹⁰

אגף התקציבים במשרד האוצר הציג ניתוח מטעמו של שלוש חלופות:

1. גיוס האוכלוסייה החרדית לצבא, פרט למכסה שתקבע;

2. מתן היתר לעבוד לאוכלוסייה החרדית שבחרת לא להתגייס;

3. חיוב האוכלוסייה החרדית בשירות לאומי כחלופה לשירות הצבאי.

על פי ניתוח של החלופות הללו עמדת האוצר היא שהחלופה העדיפה הינה חלופת הגיוס המלא, למעט מכסה שתקבע (חלופה מס' 1).

⁹⁰ דוח ועדת טל, ע' 35-38. כדי לחדד את עמדתו בדבר הנזק הכלכלי שגורם הסדר "תורתו אומנותו" למשק המדינה, משרד האוצר הציג גם נתונים לפיהם נערכו ביקורות בשנת 1999 במוסדות התורניים שהראו על 31% היעדרות בממוצע.

את העמדה הערכית האידיאולוגית החרדית הציג בפני הוועדה חבר הוועדה עו"ד ד"ר יעקב וינרוט. הוא הדגיש בדבריו כי ערך לימוד התורה הוא ייחודי לעם היהודי. להלן קטעים מדבריו כפי שהם מצוטטים בדוח ועדת טל⁹¹:

"...תפיסת העולם האידיאולוגית החרדית: אם נגזר הגורל כי יש להמשיך ולשאת את הלפיד...אזי הישיבות ולימודי התורה מהווים מבחינה זו לא רק התכוונות רוחנית, אלא חובה היסטורית שאין ולא יכולה להיות גדולה ממנה. ומכיוון שכיום נושאי הלפיד היחידים הם החרדים, הרי שאין בידם מנוס אלא לשאת את הלפיד, כי בלעדיהם אין מי שישאנו; ואם כך הוא, ברור מדוע השירות הצבאי אינו יכול להיות חובה העומדת כנגד חובת המשך נשיאת לפיד הלימודים התורניים... לתפיסת היהדות החרדית, היא זו שהובילה את העם היהודי מאז ומתמיד, ובחלק ניכר מתולדותיו היא זו שנשאה לבדה בנטל. למעשה, העם היהודי שרד רק בזכות הדרך של היהדות החרדית. על כן אין לשום אדם זכות, ובודאי לא לציונות בת מאה השנים, שבמונחים היסטוריים עדיין אינה אלא ניסוי, לשלול, במישרין או בעקיפין, את אורח החיים הזה... לא נותרו עוד לימודי תורה בעם היהודי פרט לחרדים – ומכאן כי עליהם לשאת בנטל...הציבור החרדי...אינו מוכן ולא יהיה מסוגל להסכים לשבירת העיקרון שאין כופים גיוס על מי שרוצה באמת לבחור במסלול חיים "שתורתו אומנותו", אך הוא יוכל להסכים למסלולי שירות מגוונים, שיעוצבו תוך שמירה על האיזונים במסגרתם הוא חי ושורד מזה אלפי שנים".

ועדת טל הגישה את מסקנותיה והמלצותיה לראש הממשלה ב-23 במרס 2000.

להלן עיקר ההמלצות:

- בין הגילאים 18 ל-23 יימשך הסדר דחיית השירות כרגיל. יועבר חוק שיסמך את שר הביטחון להעניק דחיית שירות לבחורי ישיבות. לא תיקבע מכסה של מקבלי דחייה. הוועדה המליצה, עם זאת, להרחיב את הסדרי הגיוס המיוחדים לחרדים דוגמת הנח"ל החרדי והעתודה החרדית.
 - תונהג "שנת הכרעה" – בגיל 23 יוכלו תלמידי הישיבות להפסיק את לימודיהם לשנה אחת וזאת בכדי לאפשר להם להסתגל למעבר מאורח חיים של לימודים תורניים לאורח חיים אחר, לאפשר לימוד מקצוע וכו'.
 - בסיום שנת ההכרעה יוכלו הגברים החרדים לחזור ללימודיהם התורניים בישיבה או לפנות לאחד משני מסלולי שירות:
1. שירות צבאי מקוצר בן ארבעה חודשים דוגמת טירונות שלב ב' הנהוגה היום. בתום שירות זה ישובצו במערך המילואים.
 2. שירות אזרחי בן שנה. מי שיבחר במסלול השירות האזרחי יוכל ללמוד או לעבוד במקביל לשנת השירות.

⁹¹ דוח ועדת טל, ע' 56-58.

- המלצה מרכזית נוספת של הוועדה היתה להעביר את חוק דחיית השירות רק כהוראת שעה, כלומר, החוק יהיה מוגבל בזמן. החוק יהיה טעון אישור מחדש של ועדת החוץ והביטחון של הכנסת מדי חמש שנים.

- במטרה לענות על הבעיות הקשות באכיפת ההסדר, כפי שתוארו בדוח ועדת ישראל⁹² המליצה הוועדה, שתלמיד ישיבה יחויב, כתנאי לדחיית השירות, להצהיר פעם בשנה על קיום תנאי "תורתו אומנותו". בנוסף, מוטלת אחריות על ראש הישיבה, לאשר בכתב שהתלמיד לומד בישיבה באופן סדיר ובהיקף הדרוש לפי הצעת החוק, וכן להודיע כשחדל תנאי זה להתקיים.

- הוועדה המליצה על חקיקה בנושא שתסמך את שר הביטחון לתת דחיות שירות לתלמידי ישיבות בהתאם להסדר הקיים ובהתאם להמלצות הוועדה.

הממשלה קיבלה את המלצות ועדת טל והניחה על שולחן הכנסת הצעת חוק מטעמה: הצעת חוק שירות ביטחון (דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם) (הוראת שעה), התש"ס-2000.⁹³

ב-3 ביולי 2000 אישרה הכנסת בקריאה ראשונה את הצעת החוק של ועדת טל. (ברוב של 53 ח"כ בעד, 42 נגד ו-7 נמנעים).

10. הוועדה המיוחדת להצעת חוק שירות ביטחון (דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם) (הוראת שעה), התש"ס-2000.⁹⁴

רקע: לאחר שהצעת חוק טל עברה בכנסת בקריאה ראשונה ב-3 ביולי 2000, הוחלט על הקמת ועדת משנה מיוחדת לוועדת החוץ והביטחון שתדון בחוק ותכין אותו לקריאה שנייה ושלישית. מליאת הכנסת אישרה את הקמת הוועדה המיוחדת ב-19 ביולי 2000.⁹⁵ בראש הוועדה הוצב חבר הכנסת סאלח טריף, שהוחלף ביוני 2001 בחבר הכנסת יוסי כץ. בוועדה השתתפו 15 חברי כנסת מכל הסיעות.⁹⁶

הוועדה ניהלה עשרות דיונים, שמעה מומחים שונים וקיימה סיורים. בפני הוועדה הופיע בין השאר השופט (בדימוס) צבי טל, שהציג את עיקרי מסקנות והמלצות ועדת טל. כן הופיעו בפניה נציגי צה"ל ומערכת הביטחון.

⁹² כאמור לעיל, דוח הוועדה לבחינת הנהלים, אמות המידה ודרכי הפיקוח על הסדר דחיית גיוסם של תלמידי ישיבה ש"תורתם אומנותם" (ועדת ישראל) שהתפרסם באוגוסט 1995 הצביע על כשלים חמורים באכיפה ובענישה.

⁹³ נוסח מלא ודברי הסבר להצעת החוק ברשומות (הצעות חוק), חוב' 2889, 27 ביוני 2000.

⁹⁴ דיוני ועדה זו ראה בפרוטוקולים של ישיבות הוועדה, מתאריך 26 באוגוסט 2000 עד 22 ביולי 2002, בתוך אתר האינטרנט של הכנסת <http://www.knesset.gov.il/protocols/ata/rtf/tal> כניסה בתאריך 12 בדצמבר 2006. בהיותה ועדה מיוחדת לעניין זה היא היתה ועדה זמנית ופוזרה לאחר שהכינה את החוק לקריאה שנייה ושלישית.

⁹⁵ ראה פרוטוקול הישיבה המאה ושלושים וארבע של הכנסת ה-15 בתאריך זה.

⁹⁶ דברי הכנסת פרוטוקול הישיבה המאה ושלושים וארבע של הכנסת ה-15, 19 ביולי 2000.

הצעת חוק שירות ביטחון (דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם) (הוראת שעה) תש"ס-2000 הובאה בתום דיוני הוועדה לקריאה שנייה ושלישית במליאת הכנסת ב-23 ביולי 2002.⁹⁷

11. חוק טל

חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002 התקבל בכנסת בקריאה שנייה ושלישית ב-23 ביולי 2002, ברוב של 51 חברי כנסת תומכים מול 41 מתנגדים. החוק פורסם ברשומות ב-1 באוגוסט 2002, אך נכנס לתוקף רק ב-1 בפברואר 2003.⁹⁸ **תוקף החוק לחמש שנים מיום פרסומו – עד ליום 1 באוגוסט 2007.**

ההסדר שעוגן בחוק טל הסתמך על המלצות ועדת טל. החוק קבע, שבהתקיים תנאים מסוימים⁹⁹, שר הביטחון רשאי להעניק צו דחיית שירות, למשך שנה, לתלמידי ישיבות (סעיפים 2 ו-3 לחוק)¹⁰⁰.

החידוש העיקרי בחוק לעומת המצב שקדם לו הוא קיומה של **"שנת הכרעה"** (סעיף 5 לחוק). תלמיד ישיבה שהגיע לגיל 23 כאשר גיוסו נדחה כבר במשך חמש שנים, רשאי לדחות את הגיוס בשנה נוספת בה הוא יכול לצאת מהישיבה, לעבוד או ללמוד מקצוע, ללא שיגויס, במשך שנה. בסיום שנה זו הוא יחליט על המשך דרכו – לרכוש מקצוע ולעבוד, לעשות שירות צבאי או אזרחי¹⁰¹, או לחזור ללימודיו התורניים בישיבה.¹⁰²

בשנת 2003 נכנס תיקון לחוק טל כחלק מ"תוכנית החירום הכלכלית" של שר האוצר בנימין נתניהו, ב"חוק התוכנית להבראת כלכלת ישראל (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות הכלכלית לשנות הכספים 2003 ו-2004) התשס"ג-2003.¹⁰³ סעיף 2 בחוק טל: דחיית שירות [תיקון: תשס"ג] מעניק

⁹⁷ דברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת בתאריך 23 ביולי 2002.

⁹⁸ החוק אומנם אושר בכנסת ביולי 2002, אך המחוקק אפשר למערכות השונות שישה חודשי היערכות לקראת יישומו.

⁹⁹ עם התנאים הנזכרים בסעיף זה נמנים: מכסה מינימאלית של שעות לימוד לתלמיד ישיבה, איסור עבודה בשעות הלימוד בישיבה, תצהיר של תלמיד הישיבה ואישור מראש הישיבה.

¹⁰⁰ הסמכות תינתן לשר הביטחון למשך 5 שנים מהיום שהחוק התפרסם בספר החוקים.

¹⁰¹ השירות האזרחי יימשך לפחות שנה אחת ויופנה רק למטרות רווחה, בריאות וחינוך. זאת בהתאם לתקנות שיקבע שר הביטחון בהסכמת השר הנוגע בדבר ובאישור ועדת החוץ והביטחון של הכנסת; אפשרות זו לשירות אזרחי תהא אפוא רק אם וכאשר יותקנו תקנות אלה. מקור: הצעת החוק ודברי הסבר, הצעות חוק 2889, 27 ביוני 2000, ע' 455. תקנות אלה נחתמו לאחרונה על-ידי שרי הביטחון והאוצר. (על-פי שיחת טלפון עם עו"ד רות בר, עוזרת שר הביטחון, 25 בפברואר 2006).

¹⁰² על פי מסקנות ועדת טל, בצד אותם תלמידי ישיבות המתמסרים ללימוד תורה מצוי גם מספר ניכר של תלמידים שאינם מסוגלים להמשיך, אך בשל היעדר מסגרות שירות מתאימות מצד אחד והאיסור לעסוק בכל עבודה (כל עוד הם ב"דחיית שירות") מצד שני, הם נאלצים לשהות בין כתלי הישיבה. מטרת "שנת הכרעה" היא לאפשר לאלה המתלבטים אם להמשיך בלימודים או לפנות למסגרות אחרות שיאפשרו השתלבותם במשק, במעגל העבודה ובחברה בכלל, לשקול את צעדיהם. נוסף לכך נועדה "שנת הכרעה" לאפשר לתלמידי הישיבות ללמוד מקצוע ולחפש תעסוקה מבלי לאבד את המעמד של מי ש"תורתו אומנותו", ובכך להקל על המעבר מאורח חיים של לימודים תורניים לאורח חיים אחר. מקור: הצעת החוק ודברי הסבר, הצעות חוק 2889, 27 ביוני 2000, ע' 455.

¹⁰³ ספר החוקים 1892, 1 ביוני 2003.

לתלמיד ישיבה שהגיע לגיל 23 ושירותו נדחה במשך ארבע שנים לפחות את האפשרות לעבוד אחרי שעות הלימודים בישיבה. תיקון זה גרם לקשיים נוספים ביישום חוק טל.¹⁰⁴

12. הקשיים ביישום של חוק טל

הביקורת על יישומו של חוק טל התחילה מייד אחרי שנכנס החוק לתוקף, במקביל לעתירות נגדו שהוגשו לבג"צ. חוק טל הסמיך את שר הרווחה (אז: שר העבודה והרווחה) כאחראי על הפעלת השירות האזרחי. עליו לקבוע תקנות בתיאום עם השרים הנוגעים בדבר, שרי הביטחון, הבריאות, החינוך, המשפטים וביטחון פנים לצורך יישום סעיף החוק הנוגע לשירות האזרחי. הקמת מסלול השירות האזרחי לגברים חרדים¹⁰⁵ היתה קריטית ליישום של חוק טל.

משרד הרווחה ויתר הגורמים הרלוונטיים טרם החלו בהיערכות כלשהי נכון ל-1 באוגוסט 2004, התאריך בו מונתה ועדת עברי (ראה בהמשך).

בנובמבר 2004 פנה היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז לראש הממשלה אריאל שרון, וקרא לו לפעול ליישום חוק טל. היועץ המשפטי מזוז קבע כי שני החידושים שנקבעו בחוק לעומת המצב שקדם לו – "שנת הכרעה" והשירות האזרחי לא הביא לשינוי של ממש בנושא.¹⁰⁶

במכתב ששלחה שרת המשפטים ציפי לבני לראש הממשלה אריאל שרון ב-9 בספטמבר 2005, כתבה השרה: "יישומו של חוק טל אינו משביע רצון, בלשון המעטה". לדברי השרה, חלקים בחוק ובעיקר נושא השירות האזרחי, אינם מיושמים, וגם שיעור המתגייסים לאחר שנת ההכרעה נמוך מהצפוי. לדבריה, מלבד מסלול הנח"ל החרדי ומסלול נוסף למורים-חיילים חרדים, הנותנים פתרון למספר מועט של מתגייסים, אין מסלולים מיוחדים בעבור חרדים. גם הנחיות מינהל הגיוס, הקובעות את אורך השירות לתלמידי הישיבות המסיימים את שנת ההכרעה, "יוצרות חסם משמעותי לגיוס חרדים לצבא".

השרה טענה עוד במכתבה, כי התוצאה היא שחוק טל, שביקש ליצור שוויון בין המתגייסים, יצר למעשה "חוסר שוויון גדול יותר, ולכך יש להוסיף את הנזק החברתי והכלכלי הכרוך בהמשך המצב הקיים".

הסיבה לעיכוב בהתקנת תקנות השירות האזרחי והקמת מינהלת השירות האזרחי היא, לדברי השרה לבני במכתבה, מחלוקת בין משרדי האוצר והרווחה באשר לתשלומים שיקבלו המשרתים בשירות אזרחי. השרה הטילה את האחריות לאי יישומו של חוק טל על משרד האוצר וצה"ל. לדבריה, צה"ל בוחן

¹⁰⁴ האפשרות לעבוד אחרי שעות הלימודים ניתנה לתלמידי הישיבות כנראה כפיצוי על הקיצוצים בתמיכה בהם בתוכנית החירום הכלכלית. בדיון בקריאה השנייה והשלישית של הצעת חוק התוכנית הכלכלית להבראת ישראל, אמר ח"כ אילן ליבוביץ את הדברים הבאים: "במסגרת התוכנית הכלכלית שהוגשה לממשלה הציע משרד האוצר לקצץ 50% מהתמיכה לתלמידי ישיבות מעל גיל 23, ובתמורה לאפשר להם לצאת לעבודה אחרי שעות הלימודים." לדבריו, מפלגת שינוי דרשה כי בתקופה זו של קיצוצים כואבים, יקצצו גם בכספי התמיכות לישיבות ובכספים שמועברים לתלמידי הישיבות. כדי שהדבר יתבצע "וכדי שלא יאמרו עלינו שאנחנו מבקשים להביא את תלמידי הישיבות לפת לחם, הסכמנו לתקופת ביניים, עד לביטול חוק טל, לאפשר את הפגיעה הנוספת הזאת בעקרון השוויון, ואת הפגיעה בחוק טל, ולאפשר לאותם תלמידים שמקצצים להם בתמיכה שהם התרגלו לקבל מהמדינה, לצאת לעבודה אחרי שעות הלימודים". דברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת ביום 26 במאי 2003.

¹⁰⁵ המסלול נועד גם לצעירים ערבים ולקבוצות נוספות שלא יכולות להתגייס היום מסיבות שונות.

¹⁰⁶ רוזנר טל. "מזוז לשרון: לקדם את יישום חוק טל". 9 בנובמבר 2004. Ynet, כניסה: 15 בדצמבר 2006.

את עניין גיוסם של תלמידי הישיבות מתוך ראייה צרה של צורכי הצבא. "מדובר בהחלטה המחייבת ראיית רוחב חברתית כוללת... על הדרג המדיני להנחות את הצבא לקבל החלטות מתוך ראיית יישום עקרון השוויון כאלמנט מרכזי וחיוני בראייה כלל-חברתית, ולא רק בראייה של צורכי הצבא".¹⁰⁷

במאמר המערכת של עיתון "הארץ", מ-29 בספטמבר 2005, שכותרתו "ליישם את חוק טל" נטען, כי מכתבה של השרה לבני מצביע על כשל גדול במיוחד: המדינה מבקשת מבג"צ לאשר את חוק טל, אבל אינה מתאמצת או אינה מסוגלת ליישם אותו". יצוין כי הדברים נאמרו כשנתיים וחצי לאחר כניסת חוק טל לתוקפו.¹⁰⁸

לדברי ראש מינהל הגיוס בצה"ל, אל"מ אמיר רוגובסקי, יש שלושה גורמים עיקריים למיעוט תלמידי הישיבות היוצאים לשנת הכרעה¹⁰⁹:

- העובדה ששנת ההכרעה לא מוכרת לתלמידי הישיבות, כי אין אינטרס בתוך הישיבות לשווק את הנושא, ותלמידי הישיבות אינם חשופים למידע זה;
- העיכוב בהקמת מסלול השירות האזרחי;
- התיקון לחוק טל משנת 2003, שאפשר לתלמידי ישיבות בני 23 ומעלה לעבוד במקביל ללימודים בישיבה, והיווה "תמריץ שלילי" שגרם לכך שלתלמידי הישיבות לא תהיה שום מוטיבציה להתגייס.

13. העתירות נגד חוק טל

סמוך לאישורו של חוק טל בקריאה שנייה ושלישית בשנת 2002, הוגשו ארבע עתירות לביטול החוק שאוחדו בפסק הדין על-ידי בית המשפט העליון לעתירה אחת.¹¹⁰

ארבע העתירות דרשו לבטל את חוק טל ותקפו את חוקתיות החוק. הטענה המרכזית של העותרים היתה, כי החוק פוגע בעיקרון השוויון. החוק מפלה בין תלמידי ישיבות, הזכאים להסדר של דחיית שירות, ובין מי שאינם תלמידי ישיבות, המתגייסים כרגיל לצה"ל. נטען כי עיקרון השוויון, בו פוגע החוק, מעוגן בהכרזת העצמאות ובחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. בנוסף טענו העותרים כי הסדר

¹⁰⁷ יועז יובל. "לבני לשרון: חוק טל לא יושם; חובה לשנות את המצב". **הארץ**, 28 בספטמבר 2005.

¹⁰⁸ "ליישם את חוק טל": מאמר מערכת. **הארץ**, 29 בספטמבר 2005.

¹⁰⁹ יועז יובל. "המדינה מודה: יש קשיים ביישום חוק טל להסדרת השירות של בחורי ישיבה". **הארץ**, 11 ביולי 2005.

¹¹⁰ בג"צ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון בישראל נגד הכנסת, שר הביטחון והיועץ המשפטי לממשלה; בג"צ 6428/02 "ישראל אחרת", ח"כ רן כהן, ח"כ נעמי חזן, מפלגת מרצ-ישראל הדמוקרטית נגד היועץ המשפטי לממשלה ושר הביטחון; בג"צ 6429/02 שינוי – מפלגת המרכז נגד ממשלת ישראל, שר הביטחון והיועץ המשפטי לממשלה; בג"צ 6438/02 יהודה רסלר, עו"ד, רס"ן במיל' נגד כנסת ישראל ושר הביטחון. (להלן: בג"צ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון נגד הכנסת ואח'), תק-על 2006 (2) 1559.

דחיית השירות פוגע בזכויות יסוד נוספות של אלה המחויבים להתגייס, שכן הם נאלצים לשרת בצבא זמן ארוך יותר.¹¹¹

בפסק הדין המפורט סקר נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק בין השאר את הנתונים שנמסרו לבית המשפט העליון על-ידי נציגי המדינה.

המדינה דיווחה לבית המשפט העליון, כי נכון ליום 9 במאי 2005 נמצאים במסלול תורתו אומנותו 41,450 דחויי שירות. נכון ליולי 2005 יצאו לשנת הכרעה 1,115 דחויי שירות. 457 מתוכם סיימו את שנת ההכרעה. 31 מתוכם התגייסו, 178 נמצאים בהליכי גיוס, 106 חזרו למסלול תורתו אומנותו ו-48 ממתניים לשיבוץ בשירות האזרחי. באשר לקיומו של השירות האזרחי, נמסר כי הוועדה לתכנון שירות לאומי אזרחי בישראל (ועדת עברי) שמונתה ב-1 באוגוסט 2004, הגישה את המלצותיה לראש הממשלה בפברואר 2005. המלצותיה – הכוללות הפעלת מסגרת ממשלתית לטיפול בשירות הלאומי והאזרחי בישראל – הועברו לטיפול ראש הממשלה ושרת המשפטים גב' ציפי לבני.¹¹²

בהודעה נוספת שנמסרה לבית המשפט העליון על-ידי המדינה ב-9 בדצמבר 2005, היא עדכנה את הנתונים: נכון לתחילת דצמבר 2005 עמד מספרם של דחויי השירות בהסדר תורתו אומנותו על 45,639 תלמידי ישיבות. עד תחילת דצמבר יצאו לשנת הכרעה 1,432 דחויי שירות. מתוכם 618 טרם סיימו את שנת ההכרעה ו-814 סיימו אותה. מבין 814 שסיימו את שנת ההכרעה, 74 התגייסו לשירות צבאי, 139 קיבלו פטור משירות, 238 חזרו למעמד של תורתו אומנותו, 11 נמצאים בחו"ל, ו-103 ממתניים לשיבוץ בשירות האזרחי. עוד 239 דחויי גיוס מצויים בתהליכים בלשכות הגיוס, אולם, כמובהר בהודעת המדינה, אין בכך כדי לומר כי דחויי גיוס אלו יגויסו בסופו של התהליך.

בתשובה לעתירות טענה המדינה, כי ההסדר שנתקבל בחוק נבע מנקודת המוצא כי לא ניתן להביא לגיוס בכפייה של תלמידי הישיבות וכי הפתרון למצב שנוצר אינו בהחלטה חדשה חדה וברורה לכאן או לכאן אלא במדיניות הדרגתית שמטרתה להביא לשינוי יסודי בחברה החרדית, תוך מתן אפשרות אמיתית להשתלבות תלמידי הישיבות בכלל החברה בישראל, כמו גם בשוק העבודה.

ב-11 במאי 2006 דחה הרכב מיוחד של 9 שופטים בראשות נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק את העתירות לביטולו של "חוק טל", ברוב של 8 שופטים. להלן תקציר פסק הדין כפי שהוצג על-ידי ברק:

כדי להשיב על העתירות בחן הנשיא ברק בשלב הראשון האם החוק פוגע בזכות אדם המעוגנת בחוק יסוד. הוא קבע כי החוק פוגע בשוויון. מתן דחיית שירות גורפת – שעם השנים הופכת לפטור משירות צבאי – לאלפי מיועדים לשירות ביטחון בגלל היותם תלמידי ישיבה, מהווה פגיעה בשוויון של כל אחד מקבוצת הרוב, המחויב בשירות צבאי. יש בה הפליה ללא שוני רלבנטי המצדיק אותה. אין דבר בדתיותו של אדם שימנע ממנו שירות צבאי. רבים מחיילי צה"ל הם בעלי השקפת עולם דתית. חלקם נמנים גם על הקהילה החרדית.

¹¹¹ בג"צ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון נגד הכנסת ואח'.

¹¹² ראה בהמשך פרק על ועדת עברי.

ברק הוסיף וקבע כי פגיעה בשוויון עשויה להוות פגיעה בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. ההפליה שמפלה החוק היא הפליה הפוגעת בכבוד האדם של המגויסים לצבא. ביסוד הזכות לכבוד האדם עומדת ההכרה כי האדם הוא יצור חופשי, המפתח את גופו ורוחו על פי רצונו בחברה בה הוא חי. ביסוד הזכות עומדים האוטונומיה של הרצון הפרטי, חופש הבחירה וחופש הפעולה של האדם כיצור חופשי. בגדרי כבוד האדם נכללת הפליה הקשורה בקשר הדוק לכבוד האדם הנגזר מתפיסה זו. חוק טל פוגע במעמדו של האדם המחויב בשירות צבאי כשווה בין שווים, על יסוד השתייכותו החברתית, אמונתו הדתית ואורחות חייו. הוא פוגע בשוויון האלמנטארי שבין בני החברה לגבי הזכויות והחובות האזרחיות הבסיסיות.

בשלב השני בחן הנשיא ברק האם הפגיעה בזכות החוקתית היא כדין, דהיינו האם החוק עומד בתנאי של פסקת ההגבלה (סעיף 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו). הבחינה התמקדה בתנאים בדבר תכליתו הראויה של החוק והיות הפגיעה בזכות האדם במידה שאינה עולה על הנדרש. באשר לתכלית, נפסק כי החוק – שהוא פרי של פשרה חברתית – נועד לאזן ולפשר בין מגמות נוגדות. תכליתו השנייה היא להביא ליתר שוויון, בכך שבסופו של דבר יותר גברים בני הקהילה החרדית ישרתו בצה"ל, או לפחות בשירות אזרחי. תכליתו השלישית – להגביר את השתתפות הציבור החרדי בשוק העבודה. תכליתו הרביעית – להתגבר על הקשיים של הסדר דחיית השירות בדרך הדרגתית, על יסוד הסכמה רחבה וללא כפייה. תכליות אלה הן ראויות. הן נועדו לחולל שינוי חברתי ארוך טווח, שיוביל גם להקטנת מימדי דחיית השירות לתלמידי ישיבות. הן מתחשבות במורכבות הסוגיה, תוך רגישות למכלול הבעיות החברתיות שהיא מעוררת. שאלת גיוסם של תלמידי ישיבות היא שאלה חברתית-לאומית סבוכה אשר הפתרון לה מוטל על שכם הכנסת.

ברק פסק כי חוקיותו של חוק דחיית שירות מותנית, בעיקרו של דבר, במידתיותו. הדרישה הראשונה של המידתיות היא קיומו של קשר רציונאלי בין מטרותיו המשולבות של החוק לבין האמצעים להגשמתו. בחינה תיאורטית של שאלה זו, הנבחנת בעת חקיקת החוק, אינה מספיקה. בחינה זו צריכה להיעשות במבחן החיים, לפי תוצאות הגשמתו של החוק הלכה למעשה. הנתונים שהוצגו על-ידי המדינה לגבי היקף היוצאים ל"שנת הכרעה" והיקף המתגייסים לצה"ל הם נתונים קשים. רובם ככולם של תלמידי הישיבות ממשיכים במסלול "תורתו אומנותו". הם לא השתלבו בחברה הישראלית ובשוק העבודה. המסקנה העולה מנתונים אלה הינה כי על פי מצב הדברים היום – ולפי מבחן התוצאה – לא מתקיים קשר רציונאלי בין מטרות החוק לבין האמצעים להגשמתו. תכליתו הכוללת של החוק לקדם פשרה ואיזון בין תכליות נוגדות אינה מתגשמת.

ברק מתח ביקורת על הממשלה, שלא הכינה כלים ראויים שיאפשרו את יישום החוק. הוא ציין, כי לא ברור אם הפגם הוא בעצם ההסדרים שבחוק או שהתקלה היא מינהלית. על רקע זה נפסק כי יש לתת לחוק "הזדמנות ראויה" להגשים את מטרותיו. החוק יוצר פתרונות מורכבים. הוא נחקק מראש כ"הוראת שעה" למשך חמש שנים. יש לתת למבצעי החוק לתקן את שקלקלו. על הכנסת לבחון שוב את הגשמתו של חוק טל הלכה למעשה חמש שנים לאחר חקיקתו. " ... החרדים לגורלו של החוק – מכל קצווי החברה הישראלית – צריכים לנצל את הזמן שנותר כדי להביא לשינוי במגמות הקיימות. כך לעניין התנהלותם של גורמי השלטון, כך לעניין התנהלותם של תלמידי הישיבות". "אם השינוי לא יבוא,

קיים חשש רציני שהחוק יהפוך לבלתי חוקתי. לא יהא מנוס אז מלשקול את כל ההסדר מחדש, הן בהיבטיו החברתיים והן בהיבטיו המשפטיים".¹¹³

המשנה לנשיא בית המשפט העליון, השופט מישאל חשין, קבע בדעת מיעוט כי חוק דחיית השירות חוק בטל הוא מעיקרו, וכי דחיית גיוסם של בני-ישיבות לצה"ל סותרת שלושה עקרונות-על שמדינת ישראל בנויה עליהם: היותה של המדינה מדינה יהודית, היותה של המדינה מדינה דמוקרטית, וערך השוויון. לדבריו של השופט חשין:

"לא מצאתי כל הצדקה שבעולם לאותן זכויות-יתר מפליגות שהחוק מעניק לבני ישיבה, בהעדיפו אותם על צעירים שאינם בני ישיבה. הפגיעה בעקרון השוויון בין צעירים אלה לבין צעירים אלה היא כה קשה וכה עמוקה, עד שלא ימצא לנו ולו טעם ראוי אחד להצדיקה... נודה על אמת, והיא אחת: עיקרו של חוק דחיית השירות הוא – כניסוחו על פניו – שמקבע הוא בחוק הכנסת זכות לבני ישיבה שלא לשרת כלל בצבא. החוק מכיר מפורשות בזכותם של בני ישיבה שלא לשרת בצבא וחותרם הוא זכות זו בטבעת המלך".¹¹⁴

14. הוועדה לתכנון שירות לאומי אזרחי בישראל (ועדת עברי)

בעקבות הביקורת על אי-יישומו של חוק טל מינה שר הביטחון שאול מופז באוגוסט 2004 את "הוועדה לתכנון שירות לאומי אזרחי בישראל" בראשות האלוף (בדימוס) דוד עברי. (להלן: ועדת עברי) הוועדה בחנה את האפשרות להרחבת השירות הלאומי-אזרחי בישראל כתחליף לשירות הצבאי, לפטורים משירות מסיבות בריאות ואחרות ולמועמדים לשירות שצה"ל לא מעוניין לגייס. הוועדה הגישה דוח ביניים לשר הביטחון בפברואר 2005.

עיקרי המלצות ועדת עברי:¹¹⁵

¹¹³ בג"צ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון בישראל נגד הכנסת ואח'.

¹¹⁴ שם.

¹¹⁵ שירות לאומי אזרחי בישראל: דיון בהמלצות ועדת עברי ב-4 באפריל 2005. בדיון הציג האלוף (מיל.) דוד עברי את המלצות הוועדה בראשותו. בתוך: אתר האינטרנט של כנס הרצליה של המכון למדיניות ואסטרטגיה: <http://www.herzliyaconference.org> כניסה בתאריך 10 בדצמבר 2006.

- לאפשר שירות אזרחי לכל אזרחי ותושבי ישראל אשר אינם נקראים לשירות ביטחון או פטורים משירות ביטחון;
 - השירות האזרחי יהיה בן 12 חודשים עם אפשרות לשנת שירות נוספת, כאשר המשרתים בשירות האזרחי ובוגריו ייהנו משכר וזכויות בדומה לחיילי צה"ל המשרתים ביחידות עורפיות;
 - התפיסה הכוללת של השירות האזרחי והפעלתו תגובש ותיושם באופן המביא בחשבון ראייה ממלכתית כוללת תוך התחשבות בצרכים המיוחדים של האוכלוסיות השונות בחברה הישראלית;
 - הוועדה מדגישה את ההכרח בשימור העדיפות והבכורה של שירות החובה הצבאי;
 - הוועדה מדגישה את חשיבות שימור ההישגים המרשימים של מפעל השירות הלאומי הנוכחי וממליצה כי הנהגת השירות האזרחי לא תפגע בשירות הלאומי הקיים;
 - מבנה וארגון השירות האזרחי יהיה כזה, שיאפשר עצמאות ארגונית נרחבת, יעילות וגמישות תוך התבססות מרבית על מיקור חוץ ממשלתי. על פי מבנה זה, בראשות המנגנון תעמוד מועצה ציבורית עצמאית;
 - עד לחקיקת חוק בנושא תוקם מינהלת הקמה שתפעל תחת סמכותו של משרד ראש הממשלה ותונחה על-ידי ועדה לכינון שירות לאומי אזרחי;
 - הוועדה שמה דגש מרכזי על יכולת יישום ההמלצות ועל כן גורסת כי יש למנות לאלתר מנכ"ל למינהלת ההקמה על מנת שניתן יהיה להתחיל באופן מיידי בשלב היישום.
- החלטת ממשלה מס. 4598 בנושא "מימוש חוק דחיית שירות לבחורי ישיבות שתורתם אומנותם" אישרה את המלצות דוח הביניים של ועדת עברי ב-18 בדצמבר 2005. עיקרי החלטת הממשלה:
- ייווצרו מסלולי שירות אטרקטיביים לבחורי ישיבות חרדים שתורתם אומנותם, מבחינת אורך ואופי השירות, בדומה למסלולים מיוחדים נוספים בצה"ל כגון: ישיבות הסדר, נח"ל חרדי ועולים חדשים.¹¹⁶
 - הממשלה מטילה את האחריות על השלמת יישום "חוק טל" על משרדי הביטחון והרווחה בשיתוף משרד המשפטים, משרד האוצר ונציג "ועדת עברי".
 - הממשלה מודיעה כי יוקצו תקציב ותקנים לשנת 2006 עבור השלמת יישום "חוק טל".

¹¹⁶ כאמור, עולים חדשים לא מגויסים לצה"ל אם עלו לארץ בגיל 22 ומעלה.

○ החל משנת 2006, יתווספו למשרד הרווחה 200 תקני שירות אזרחי, לכל הפחות, עבור בחורי ישיבות.

○ עד להקמת מינהלת השירות האזרחי וקביעת מיקומה, האחריות על הטיפול בשירות הלאומי ו/או השירות האזרחי תהיה במשרד הרווחה.¹¹⁷

בדצמבר 2006 הודיעה לשכת ראש הממשלה על מינויו של ד"ר ראובן גל לעמוד בראש המינהלת לשירות אזרחי.¹¹⁸

לדברי עו"ד רות בר, עוזרת שר הביטחון¹¹⁹, תקנות השירות האזרחי נחתמו בימים אלה על-ידי שרי הביטחון והאוצר, ויונחו בימים הקרובים על שולחן הכנסת.¹²⁰

החלטת ממשלה 1215 מיום 18 בפברואר 2007 אישרה את הארכתו של חוק טל לתקופה נוספת של חמש שנים, והעברת החלטה זאת לוועדת החוץ והביטחון כעמדת ממשלה, בבוא הוועדה לגבש את המלצתה למליאת הכנסת.¹²¹

בהחלטה זו נקבע גם כי מינהלת השירות האזרחי לאומי תקום עד ספטמבר 2007. כדי לממש יעד זה מפרטת החלטת הממשלה את משימותיה של המינהלת:

א. להגיש המלצות לממשלה ביחס למבנה המינהלת לשירות אזרחי לאומי, מיקומה הארגוני ותקציבה, עד ליום 1 באפריל 2007.

ב. לבחון הקמתה בחקיקה של רשות לשירות אזרחי-לאומי (אשר תבוא במקום המינהלת).

ג. להמליץ לממשלה על היקף תקני המשרתים בשירות אזרחי-לאומי שיש להוסיף מדי שנה, החל משנת 2008, תוך התייחסות להמלצות ועדת עברי.

ד. במסגרת ההמלצות תינתן התייחסות מיוחדת לחיזוק ההכשרה המקצועית והתעסוקתית כחלק מייעדי השירות האזרחי-לאומי.

ה. בהתייעצות עם ועדת עברי ושר הרווחה, לבנות תוכנית להקצאת 250 תקנים נוספים לתוכניות ניסיוניות, המיועדות לקבוצות אוכלוסייה אשר אינן משרתות באופן רחב בשירות ביטחון או שירות לאומי, אשר תבוצענה באמצעות גופים נוספים לעמותות הקיימות.¹²²

¹¹⁷ החלטת ממשלה מס. 4598 מיום 18 בדצמבר 2005 בנושא "מימוש חוק דחיית שירות לבחורי ישיבות שתורתם אומנותם". בתוך אתר האינטרנט של משרד ראש הממשלה, <http://www.pmo.gov.il> כניסה בתאריך 10 בדצמבר 2006.

¹¹⁸ אטינגר יאיר. "חזון רחוק". הארץ, 14 בדצמבר 2006.

¹¹⁹ שיחת טלפון בתאריך 25 בפברואר 2007.

¹²⁰ שר הרווחה המיועד יחתום על התקנות אחרי כניסתו הרשמית לתפקיד.

¹²¹ הודעת מזכיר הממשלה ישראל מימון בתום ישיבת הממשלה, מיום 18 בפברואר 2007, וכן נוסח החלטה מס' 1215 מתאריך בפברואר 2007.

1. להמליץ לממשלה על הזכויות הכספיות והאחרות שיוענקו למשרתים במסגרת השירות האזרחי-לאומי.

15. מקורות

ספרים, מאמרים ומחקרים

אילן שחר. חרדים בע"מ: התקציבים, ההשתמטות ורמיסת החוק. ירושלים, כתר, 2001.

אילן שחר. דחיית הגיוס של בחורי ישיבות: הצעת מדיניות. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, דצמבר 1999.

גביון רות. באין חזון יפרע עם: מטרת על לישראל ונגזרותיה. הטכניון, מוסד שמואל נאמן למחקר מתקדם במדע וטכנולוגיה, 2006.

דרורי, זאב. בין אמונה לצבא: גדודי הנח"ל החרדי, סיכויים וסיכונים. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2005.

¹²² בנוסף על 270 בעלי פטורים שכבר נמצאים בתוכנית.

חקק, יוחאי. **מאוהלה של תורה למאהל טירונים: מפגש בין מודלים תרבותיים**. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2003.

כהן יחזקאל. **גיוס כהלכה: על שחרור תלמידי ישיבות מצה"ל**. נאמני תורה ועבודה – הקיבוץ הדתי, 1994.

כהן מרגית, קרמניצר מרדכי. **דת ובג"צ: דימוי ומציאות**. המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2005.

פרידמן מנחם. "על גיוס בחורי הישיבות". בתוך: כהן יחזקאל. **גיוס כהלכה**. נאמני תורה ועבודה – הקיבוץ הדתי, 1994, 262-277.

חקיקה

פקודת צבא הגנה לישראל התש"ח-1948.

חוק שירות ביטחון התשי"ט-1959.

חוק שירות ביטחון [נוסח משולב] התשמ"ו-1986.

הצעת חוק שירות ביטחון (דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם) (הוראת שעה) התשי"ס-2000 ודברי הסבר. רשומות (הצעות חוק), חוב' 2889, 27 ביוני 2000.

חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002.

חוק התוכנית להבראת כלכלת ישראל (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות הכלכלית לשנות הכספים 2003 ו-2004) התשס"ג-2003. (ספר החוקים 1892, 1 ביוני 2003). הסעיף "תיקון חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם".

עתירות לבית המשפט הגבוה לצדק

עתירות נגד הסדר "תורתו אומנותו":

בג"צ 40/70 בקר נגד שר הביטחון, 1970.

בג"צ 448/81 רסלר ואח' נגד שר הביטחון, 1981.

ד"נ 2/82 רסלר נגד שר הביטחון, 1982.

בג"צ 179/82 רסלר נגד שר הביטחון, 1982.

בג"צ 910/86 רסלר ואח' נגד שר הביטחון, 1986.

בג"צ 3267/97 רובינשטיין ואח' נגד שר הביטחון, 1998.

4 עתירות נגד חוק טל, שאוחדו על ידי בית-המשפט העליון לעתירה אחת:

בג"צ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון בישראל נגד הכנסת, שר הביטחון, היועץ המשפטי לממשלה ואח'

בג"צ 6428/02 "ישראל אחרת", ח"כ רן כהן, ח"כ נעמי חזן, מפלגת מרצ-ישראל הדמוקרטית נגד היועץ המשפטי לממשלה ושר הביטחון

בג"צ 6429/02 שינוי – מפלגת המרכז נגד ממשלת ישראל, שר הביטחון, היועץ המשפטי לממשלה

בג"צ 6438/02 יהודה רסלר, עו"ד, רס"ן במיל' נגד כנסת ישראל ושר הביטחון

דוחות ועדות, מסמכי ממשלה וכנסת

הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות (ועדת טל). דין וחשבון. אפריל 2000.

הכנסת. ועדת המשנה לוועדת החוץ והביטחון בנושא "בחינה מחודשת של הפטור מגיוס של בחורי הישיבות" (ועדת הכהן). מסקנות הוועדה. אוגוסט 1988.

הוועדה לבחינת הנהלים, אמות המידה ודרכי הפיקוח על הסדר דחיית גיוסם של תלמידי ישיבה ש"תורתם אומנותם" (ועדת ישראל). סיכום הוועדה. אוגוסט 1995.

הוועדה המיוחדת להצעת חוק שירות ביטחון (דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם) (הוראת שעה), תש"ס 2000. הפרוטוקולים של דיוני הוועדה. 26 באוגוסט 2000 עד 22 ביולי 2002.

דברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת ביום 3 ביולי 2000 (קריאה ראשונה של חוק טל)

דברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת ביום 19 ביולי 2000.

דברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת ביום 23 ביולי 2002 (קריאה שנייה ושלישית של חוק טל)

דברי הכנסת, פרוטוקול ישיבת הכנסת ביום 26 במאי 2003 (קריאה שנייה ושלישית של הצעת חוק התוכנית להבראת כלכלת ישראל)

החלטת ממשלה מס' 4598 בנושא: מימוש חוק דחיית שירות לבחורי ישיבות שתורתם אומנותם, 18 בדצמבר 2005.

החלטת ממשלה מס' 1215 בנושא: א. כינון שירות לאומי-אזרחי (דוח ועדת עברי) ב. חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב 2002 (חוק טל), 18 בפברואר 2007.

מבקר המדינה. דוח מס' 39 בעניין "סדרי דחיית גיוסם של תלמידי ישיבות לשירות ביטחון", 1988.

מבקר המדינה. דוח מס' 48 בעניין "סדרי גיוסם של תלמידי ישיבות לשירות ביטחון", 1997.

הודעת מזכיר הממשלה ישראל מימון בתום ישיבת הממשלה, מיום 18 בפברואר 2007. בתוך אתר משרד ראש הממשלה <http://www.pmo.gov.il> כניסה בתאריך 20 בפברואר 2007.

מכתבים ושיחות טלפון

סרן טלי אילון, מזכירות הפיקוד העליון, לשכת המטה הכללי, מכתבים מתאריך 13 בדצמבר 2006 ומתאריך 27 בדצמבר 2006.

עו"ד רות בר, עוזרת שר הביטחון, שיחת טלפון בתאריך 25 בפברואר 2007.

עיתונות

אטינגר יאיר. "צעד מעשי בדרך להשלמת יישום החוק. הארץ, 19 בדצמבר 2005.

אטינגר יאיר. "חזון רחוק". הארץ, 14 בדצמבר 2006.

אילן שחר. "האוצר חיבל בשירות האזרחי". הארץ, 28 בספטמבר 2005.

אילן שחר. "חוק טל נכנס לתוקף, ואף אחד לא הרגיש". הארץ, 4 בפברואר 2003.

אילן שחר. "חוק טל – עוד לא יושם, תיכף נגמר". הארץ, 22 בדצמבר 2005.

יועז יובל. "המדינה מודה: יש קשיים ביישום חוק טל להסדרת השירות של בחורי ישיבה". הארץ, 11 ביולי 2005.

יועז יובל. "לבני לשרון: חוק טל לא יושם: חובה לשנות את המצב". הארץ, 28 בספטמבר 2005.

מועלם מזל. "חוק טל אושר, הדרך ליישומו ארוכה מאד". הארץ, 12 באוגוסט 2002.

עיתונות מקוונת

רוזנר טל. "מזוז לשרון: לקדם את יישום חוק טל". 9 בנובמבר 2004. Ynet כניסה ב-15 בדצמבר 2006.

אתרי אינטרנט

אתר הכנסת, פרוטוקולים של ישיבות הוועדה המיוחדת להצעת חוק שירות ביטחון,

<http://www.knesset.gov.il/protocols/ata/rtf/tal> כניסה בתאריך 12 בדצמבר 2006.

אתר משרד ראש הממשלה <http://www.pmo.gov.il> כניסה בתאריך 10 בדצמבר 2006 ובתאריך 20 בפברואר 2007.

אתר כנס הרצליה של המכון למדיניות ואסטרטגיה <http://www.herzliyaconference.org>
כניסה בתאריך 10 בדצמבר 2006.

אתר המועצה לביטחון לאומי <http://www.nsc.gov.il> כניסה בתאריך 14 בדצמבר 2006.

אתר צבא הגנה לישראל, <http://www.idf.il> כניסה בתאריך 11 בפברואר 2007.

ליכטנשטיין אהרן. **זאת תורת ההסדר**. בתוך אתר "דעת" <http://www.daat.ac.il> כניסה בתאריך
25 בדצמבר 2006.

אתר האינטרנט של ישיבת הקיבוץ הדתי עין צורים, <http://www.ydk.co.il> כניסה בתאריך 14
בפברואר 2007.

אתר האינטרנט "בוא הביתה", <http://www.bhabyta.com> כניסה בתאריך 14 בפברואר 2007.

מסמך זה הינו המסמך האחרון שביקש

ח"כ יורי שטרן ז"ל

חבר יקר למרכז המחקר והמידע

מוקדש לזכרו